

ประชุมพงศาวดารภาคที่ ๓๐

จดหมายเหตุของพระนเรศวร (จอน บุนนาค)
เรื่องราชทูตไทยไปประเทศฝรั่งเศส ในรัชกาลที่ ๔

๕ ๗
เมือขระกา พ.ศ. ๒๔๐๕

พระยาเชาวนานุสถิต (เซวน์ อินทุเกตุ)

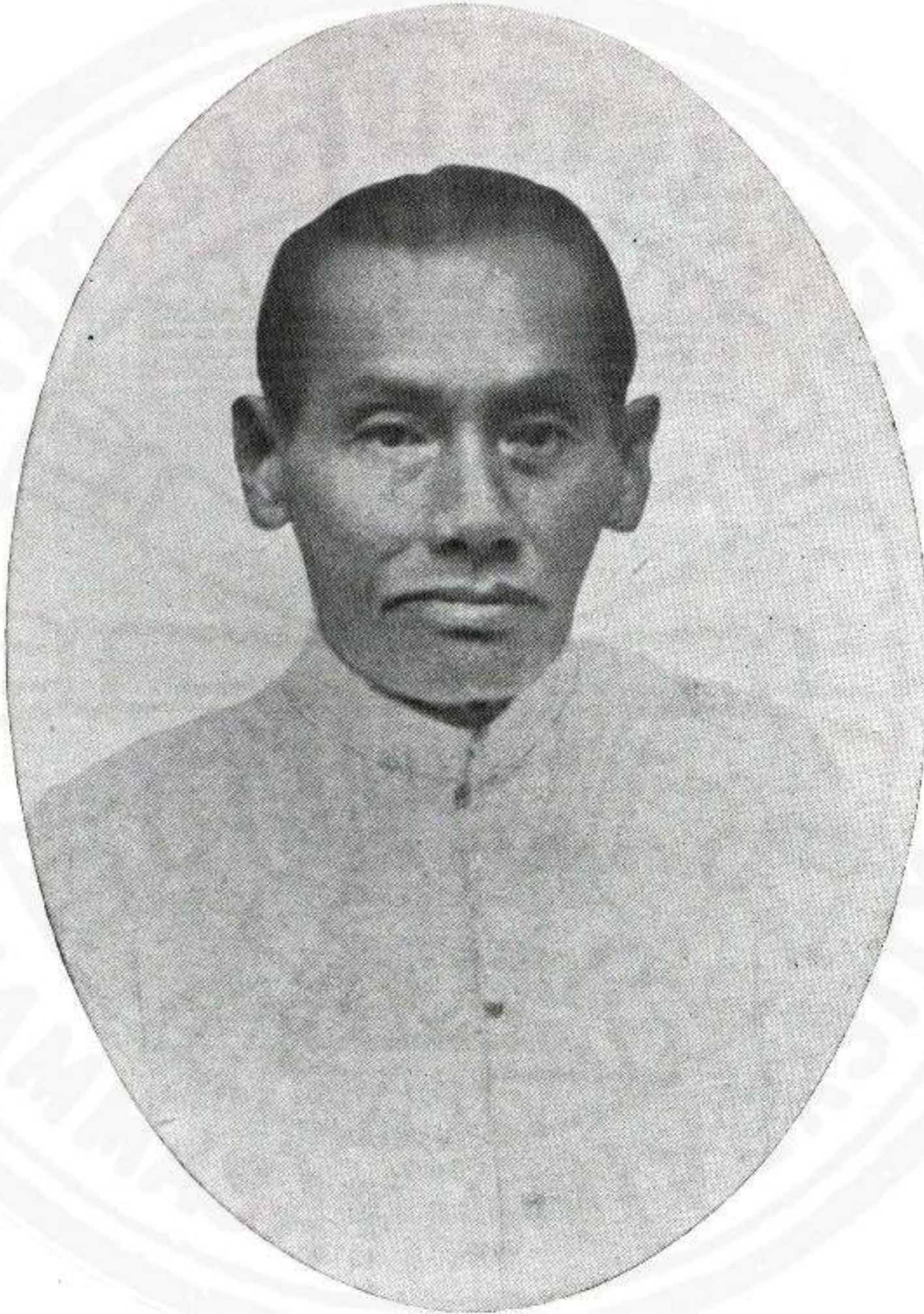
พิมพ์ในการปลงศพของคุณ

หมื่นรัษฎอักษร (ชน อินทุเกตุ) ผู้บิดา

๕ ๗
เมือขมะโรง พ.ศ. ๒๔๗๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

หมื่นรักษอักษร (ชื่น อินทุเกตุ)

พ.ศ. ๒๓๕๗-พ.ศ. ๒๔๓๑

อธิบาย

ระยะทางราชทูตสยามไปกรุงฝรั่งเศสที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ พระวิชิต
ณรงค์ ครีฑุต จดไว้เมื่อคราวไปรด ฯ ให้พระยาศรีพิพัฒน์เป็นราชทูต
ออกไปเจริญทางพระราชไมตรียังราชสำนักพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ในรัชช
กาลที่ ๕ เรื่องราวที่ราชทูตไทยไปต่างประเทศ ข้าพเจ้าได้เรียบเรียง
แสดงความรู้ โดยพิสดาร อยู่ข้างต้นหนังสือจดหมายเหตุของหม่อม
ราโชทัยซึ่งพิมพ์เป็นประชุมพงศาวดารภาคที่ ๒๙ นั้นแล้ว จะยกเอามา
พิมพ์ให้เต็มสำเนาในหนังสือที่ระยคยาวนัก จะกล่าวความแต่มูลเหตุซึ่ง
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแต่งตั้งราชทูตไปเจริญทาง
พระราชไมตรียังราชสำนักเจ้าแผ่นดินในยุโรป อันเป็นต้นเรื่องของจดหมายเหตุ
เรื่องนี้น คอ

เมื่อปลาย พ.ศ. ๒๓๘๘ สมเด็จพระราชินีวิกตอเรียพระเจ้าแผ่นดิน
อังกฤษทรงแต่งตั้งให้ เซอ ยอน เบาริง เป็นราชทูตเชิญพระราชสาส์น
และเครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ชวนให้กรุงสยามทำหน้าที่สื่อสัญญาตามแบบอย่างทางพระราช
ไมตรีในระวางต่างประเทศที่มีอิสระเสมอกัน ทูตอังกฤษเขามาคราว
นั้น เขาใจช่วยกันทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายอังกฤษ ว่าเป็นการสำคัญกว่า
ทูตที่เคยเขามาคราวก่อน ๆ ด้วยเป็นครั้งแรกที่เป็นราชทูตเชิญพระราช
สาส์นขอพระเจ้าแผ่นดินอันเป็นมหาประเทศหนึ่งในยุโรป เข้ามายังกรุง
รัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริ

เห็นว่า เซอ ยอน เยาวริง เข้ามาคราวนั้นเป็นอย่างเดียวกับราชทูต
ฝรั่งเศสซึ่งเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรีเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์
มหาราชครั้งกรุงเก่า จึงโปรดให้จัดการรับรองตามแบบอย่างครั้งสมเด็จพระ
นารายณ์รับราชทูตฝรั่งเศส ฝ่ายข้าง เซอ ยอน เยาวริง ที่เข้ามานั้นก็
ก็ปรารถนาจะให้ไทยรับรองให้เกิดเกียรติยศสูงกว่าเมื่อ ยอน ครอบเพ็ค และ
เฮนรี เบอรันั้น เป็นทูตของผู้สำเร็จราชการหัวเมืองอินเดียของอังกฤษ
เข้ามาแต่ก่อน เทรียมหาจกหมายเหตุครั้งสมเด็จพระนารายณ์รับราชทูต
ฝรั่งเศสเข้ามาไว้สอยทานการที่ไทยรับรอง เมื่อเห็นว่าการรับรองเป็น
ทำนองเดียวกันก็พอใจ ได้กล่าวความอันนี้ไว้ในจดหมายเหตุของ เซอ
ยอน เยาวริง ที่เข้ามาในคราวนั้น

ความปรากฏในจดหมายเหตุของ เซอ ยอน เยาวริง ว่า เมื่อ
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เข้าเฝ้าในทิวโหฐาน
ใต้ มีรับสั่งปรารภว่า มีพระราชประสงค์จะทรงแต่งตั้งทูตานุทูตไปเจริญทาง
พระราชไมตรีคอบแทนถึงเมืองอังกฤษ แต่ยังมีข้อข้องอยู่ด้วยไม่มีเรือ
ที่จะไปถึงยุโรป และทรงหารือ เซอ ยอน เยาวริง ถึงลักษณะพระราชสาส์น
และเครื่องราชบรรณาการที่จะส่งไปถวายสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย ว่า
อย่างไรจะสมควรในสมัยนั้น เซอ ยอน เยาวริง ทูลว่า พระราชสาส์น
นั้นถ้าทรงพระราชนิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษเห็นจะดี ด้วยยังไม่มีพระเจ้า
แผ่นดินประเทศใดในทิศตะวันออก นอกจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่จะได้ทรงศึกษาทราบดีภาษาอังกฤษ สมเด็จพระราชินี

วิกฤตเรียกจะทรงยินดีที่จะไต่รอยพระราชสาส์นเช่นนั้น ส่วนเครื่องราช
บรรณาการนั้น เห็นว่าถ้าให้เป็นของไทยทำ เป็นสิ่งของเครื่องใช้สอย
ตามประเพณีในกรุงสยาม จะสมควรกว่าอย่างอื่น ได้ความตามจดหมาย
เทศของ เซอ ยอน เขาริง คังกล่าวมานี้

ต่อมาออกขบวน ถึงขมระโรง พ.ศ. ๒๓๘๘ นายพลแยกถิ่นประธานา
ธิบติแห่งสหปาลีรัฐอเมริกา แต่งให้นายเคอว์เซนต์ แฮริส เป็นราชทูต
สมเด็จพระเจ้านะโปเลียนที่ ๓ เอมเปอเรอฝรั่งเศสแต่งให้นายมองติคนี่เป็น
ราชทูต เข้ามาชวนทำหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีอย่างเดียวกับ
ประเทศอังกฤษ ในส่วนทางประเทศอเมริกาจะมีเรื่องราวเป็นสาขาความ
อย่างไรบ้างข้าพเจ้ายังหาทราบไม่ แต่ทางข้างฝรั่งเศสนั้น เข้าใจว่า
พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคงจะได้ดำรัสปรารภกับราชทูต
ฝรั่งเศส ถึงพระราชประสงค์ที่จะไต่รอยพระราชทูตไทยไปเจริญทาง
พระราชไมตรีต่อยแทนถึงประเทศฝรั่งเศส ราชทูตทุกความนั้นไปยัง
เอมเปอเรอเนโปเลียนที่ ๓ ความปรากฏว่าเอมเปอเรอมีรับสั่งให้รัฐบาล
ฝรั่งเศสบอกมายังเสนาบดีว่า ถ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
จะทรงแต่งราชทูตไปประเทศฝรั่งเศส เอมเปอเรอก็จะทรงยินดีที่จะให้
เรือรบฝรั่งเศสมารับราชทูตไป และให้กลับมาส่งเหมือนอย่างครั้งพระ
เจ้าหลุยส์ ๑๔ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบ
พระประสงค์ของเอมเปอเรอเนโปเลียนที่ ๓ ทรงพระราชดำริว่า อังกฤษ
ได้มาเจริญทางพระราชไมตรีก่อน จะแต่งทูตไทยไปเจริญทางพระราช

ไมตรีคอบแทนประเทศฝรั่งเศส ไม่บอกให้อังกฤษทราบเสียก่อนหาควร
 ไม่ จึงโปรดให้เสนาบดีออกไปยังรัฐบาลอังกฤษว่า เติมมีพระราช
 ประสงค์จะแต่งราชทูตไปเจริญทางพระราชไมตรียังประเทศอังกฤษ การ
 ชัดของอยู่ด้วยเรื่องเรือที่ทูตจะไป จึงยังหาได้แต่งทูตไปไม่ บัดนี้ไทยได้
 ทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศฝรั่งเศส ประเทศฝรั่งเศสจะให้
 เรือรบมาช่วยราชทูตไทยไปเจริญทางพระราชไมตรีคอบแทน จึงโปรดให้
 แจกความมาให้ทราบ เพราะมีพระราชประสงค์ในทางพระราชไมตรีต่อ
 ประเทศอังกฤษเหมือนกัน ถ้าหากว่ารัฐบาลอังกฤษส่งเรือมาช่วยราชทูต
 ไทยเหมือนอย่างฝรั่งเศส ก็ทรงยินดีที่จะแต่งราชทูตไทยไปยังประ
 เทศอังกฤษอย่างเดียวกัน รัฐบาลอังกฤษตอบมาว่า สมเด็จพระราชินี
 วิกตอเรียทรงยินดีที่จะให้เรือรบมาช่วยและส่งราชทูตไทย และจะตั้งรับ
 ราชทูตไทยให้สมควรแก่พระเกียรติยศด้วยประการทั้งปวง ด้วยเหตุนี้
 จึงโปรดให้พระยามนตรีศรีวิวงค์เป็นราชทูต เจ้าหมื่นสรรเพ็ชรภักดี
 เป็นอุปทูต หม่อมมณเฑียรพิทักษ์เป็นตรีทูต เชิญพระราชสาส์นและ
 เครื่องราชบรรณาการไปถวายสมเด็จพระราชินีวิกตอเรีย เจริญทาง
 พระราชไมตรีคอบแทนประเทศอังกฤษ เมื่อขมมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๐๐ ส่วน
 ประเทศฝรั่งเศสในระบะนั้นพระเจ้าเนโปเลียนมีการสงคราม จึงต้องรอ
 มาจนขมมะเส็ง พ.ศ. ๒๔๐๔ โปรดให้พระยาศรีพิพัฒน์เป็นราชทูต เจ้าหมื่น
 ไวยวรรณาดเป็นอุปทูต พระณรงค์วิชิตเป็นตรีทูต เชิญพระราชสาส์นและ

(๕)

เครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าแผ่นดินที่ ๓ เอ็มเปอเรอฝรั่งเศส
เจริญทางพระราชไมตรีตอบแทนประเทศฝรั่งเศส

พระณรงควิชิตผู้แต่งจดหมายเหตเรื่องนี้ ชื่อ จอน ขุนนาค เป็น
บุตรสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาปรีชยวงศ ต่อมาได้เป็นที่พระพรหมนิยาล
ในรัชกาลที่ ๕ กระทบตแต่งจดหมายเหตเรื่องนี้ ตั้งใจจะแต่งให้เป็น
คักบ้จดหมายเหตของหม่อมราโชทัย ซึ่งแต่งครั้งราชทูตไทยไปประเทศ
อังกฤษ ถ้าว่าโดยทางวรรณคดีศกนทพระณรงควิชิตมิได้เป็นกวี
เหมือนเช่นหม่อมราโชทัย กระทบเรียงความสั้นวนไม่ถึงกัน แต่
ควรชมความอุตสาหะที่ได้เรียบเรียงให้เป็นเรื่องราวปรากฏอยู่ เสียคาย
แต่ฉะบับตอนปลายหายสูญเสีย ถ้าหากจะยังไม่สูญ ท่านผู้ใดได้ไว้
ส่งมาให้หอพระสมุด ฯ กรมการจะขอขอบคุณเป็นอันมากที่เคียว

ฉ.ค.

ระยะทางราชทูตสยามไปกรุงฝรั่งเศส

เมื่อระกาตรีก กักราช ๑๒๒๓

ตอนที่ ๑ ว่าด้วยราชทูตออกจากกรุงเทพ ฯ จนถึงเมืองสิงคโปร์

ข้าพระพุทธเจ้า พระณรงค์วิจิตร ไ้รับพระราชทานจดหมายระยะ
ทาง ตั้งแต่ที่ตามทูตกราบถวายบังคมลาออกจากกรุงเทพพระมหานคร
ไปเจริญทางพระราชไมตรีพระเจ้ากรุงฝรั่งเศส ทูลเกล้าทูลกระหม่อม
ถวาย ใจความว่า ฅวันพฤหัสบดีเดือน ๕ ขึ้น ๓๐ ค่ำ จุลศักราช ๑๒๒๓
ระกายยังเป็นโทษก เพลาบ่าย ๕ โมง ทูตามทูตพร้อมกันที่หน้าพระที่นั่ง
อนันตสมาคมในพระบรมมหาราชวัง ราชทูต พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราช
โกษาธิบดี จางวางพระคลังสินค้า ซอเค็มซอแพ อายุได้ ๔๓ ปี เป็น
บุตรทาสสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ นรเนตรนาถราชสุริยวงศ์
ตระกูลพงศปติฐฐา मुखมาตยาธิบดี ไ้ตรสรณั้รัตนธาดา สกลมหา
รัชชาติเขนทร์ ประเมณฑมหาราชวโรปการ มโหฬารเตชานุภาพพิตร
คนซึ่งไปด้วยราชทูตนั้น นายสมบุญ บุตรราชทูต ๑ ขนสมบัตย์
เสมียน ๑ นายชวต ล่าม ๑ ขนราชสมบัตย์ คนใช้ ๑ หมันนราภักดิ์
คนใช้ ๑ รวม ๖ คน อกทูต เจ้าหมันไ้ยวรรณาด หัวหมันมหาดเล็ก
เวรขวา ซอเค็มซอออน อายุได้ ๓๓ ปี เป็นบุตรทาสสมเด็จพระยา
สุริยวงศ์ สมันตพงศ์พิสุทธ มหาบุรุษรัตโนคม ที่สมุหพระกระลาโหม

คนซึ่งไปช่วยอุปัชฌาย์คนนั้น นายชาย บุตรอุปัชฌาย์ ๑ นายหวาค บุตรพระยา
 อภัยสงคราม ๑ หลวงชาติสุนทร เสมียน ๑ ขุนจรเจนนทเล ล่าม ๑
 นายเอี่ยม มหาคเล็ก ๑ นายเนตร มหาคเล็ก ๑ พันทงสิงหนาท
 คนใช้ ๑ นายชุ่นคนใช้ ๑ รวม ๘ คน ตรียศ พระณรงค์วิชัย เจ้ากรม
 พระตำรวนอกขวาในพระบรมราชวัง ซื่อเต็มช่อจอน อายุได้ ๒๖ ปี เป็น
 บุตรทเกาส์มเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ วรตมพงศนายก สยาม
 ศิลกโลกานุปาลนาถ สกลราชวรณาจักรราชธิเบนท์ ปรเมนตรมหาราชา
 นุกูล สรรพกิจมูลมเหศวร์ เชษฐา มาตยาธิบดี ตรีสรรณรัตนธาดา อุดย
 เกษานภาพพิตร ๑ คนซึ่งไปช่วยอุปัชฌาย์คนนั้น นายเย็บ มหาคเล็กล่าม ๑
 หมั่นหาญณรงค์ เสมียน ๑ พันสกลขันธ์ลือ คนใช้ ๑ รวม ๔ คน
 ยาคหลวงวิศลชนนาคี ล่ามใหญ่ ๑ ผู้กำกับเครื่องมงคตราชบรรณา
 การในพระบรมมหาราชวัง หลวงอินทรมนตรี เจ้ากรมสรรพากรนอก ๑
 นายสรรพวิชัย มหาคเล็กหุ้มแพร ๑ ขุนมหาสิทธิโวหาร ปลัดกรม
 อาลักษณ์ ๑ หมั่นจักรวิจิตรกรมพระแสงในซ้าย ๑ ขุนศรีวิสุทธิภกร
 เสมียน ๑ นายเนียมคนใช้ ๑ นายสังคนใช้ ๑ นายเคชคนใช้ ๑
 รวม ๘ คน ผู้กำกับเครื่องมงคตราชบรรณาการในพระบรมราชวัง หมั่น
 จินตารักษ์ หัวหมื่นพระตำรวนอกขวา ผู้กำกับเครื่องมงคตราชบรรณา
 การ ๑ รวม ๒๘ คน เชิญพระราชสาส์นใส่พานทอง ๒ ชั้น ขันตั้งบน
 พระราชยานกงหน้าพระที่นั่งอนันตสมาคม ตั้งกระบวรแห่ออกประตูเทวา
 พัทธกษ ไปตามถนนเลี้ยวขอมเผด็จทิศกร ทิศานทิศเข้ากระบวรเค็ร
 คามพระราชยานพระราชสาส์นพร้อมกัน พระราชสาส์นในพระบรมราชวัง

แห้วไปขึ้นจบกัระบวรที่หน้าประทวิเศษไชยศรี ส่งลงเรือม่านทองณประท
 ท้าพระ ไปส่งชนเรือพระที่นั่งมณเฑขลา บนทองกระสุน ๕ นิ้วสลุดสัง
 พระราชสาส์นที่ประทท้าพระ ๒๓ นก สลุดที่ประทพรหมพระบวรราชวัง
 ๒๓ นก กัระบวรแห้วนมคัแห้วเค็รหน้ารอยหนง เค็รหลังหกสิบ รวม ๓๖๐
 ทหารบนแห้วหน้า ๕๐ ชิงม้งกรหน้า ๖๐ หลัง ๕๐ รวมรอยหนง ข่าย ๓
 ข่ากลอง ๓ กลองชนะ ๓๐ คั แครงอน ๖ แครงฝรั่ง ๕ รวม ๓๐ สังข์ ๒
 มโหรรค ๒ สำรับ เค็รองสังเจ็คชน ๒ ห่าชน ๓๐ บังแตรก ๖ บัง
 พระสุรย์ ๓ รวม ๓๘ บนแคง ๓๕ บอก ตำรวจถอมคัหวาย ๕ คั ภูษา
 มาลาเช็ญพระกลต ๓ คัเค็ยงพระราชยานพระราชสาส์นนัน คัอพระยา
 พิพัฒน์โกษา ๓ พระยาเพ็ชรชฎา ๓ พระยาเพ็ชรป่าณี ๓ พระยา
 ประสิทธิ์ศุภการ ๓ พระยาประจำชัพยาล ๓ พระศรีสุนทรโวหาร ๓
 พระวิเช็รปริชา ๓ พระเมธาวิชคั ๓ พระมหाराชक्रमหิธร ๓ พระ
 ราชครุฑเช็ต ๓ รวม ๓๐ คน กัระบวรแห้วเร็อนัน ในเรือพระที่นั่งมณ
 เฑขลา มีเค็รองสัง ๓๐ ชิงม้งกรหน้า ๘ ชิงเล็ชยกท้าย ๖ รวม ๓๕
 ทหารบน ๓๒ คน ภูษามาลา ๓ ชาลคัษณ ๓ ข่าย ๓ ข่ากลอง ๓ กลอง
 ชนะ ๕ คั แครงอน ๖ แครงฝรั่ง ๕ สังข์ ๒ เร็ออรเทพกัจการ ๓ เร็อ
 ชลธารมาระมุข ๓ แห้วหน้าประกัคมมโหรรคถ่าละสำรับ เร็อพระที่นั่ง
 มหาไชยเทพ ใส้เค็รองมงคัลราชบรณะการ ๓ เร็อเสัพสหายไมตรี ๓
 เร็อนทเทพธคั ๓ รัชคานทคัแห้วไปถ้งข้อมพิไชยประสิทธิ์ บังบนสลุด
 ๒๓ นก ถ้งข้อมขคัขจนกเป็นเวลาคัหาคัสลุดไม เร็อพระราชสาส์น
 เร็อแห้วเร็อคัامل่องลงไปถ้งเม็องสมุทขัรการเวลาคั ๒ ทุ่ม พณหัวเจ้า

ท่าน เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ สมันตพงศ์พิสุทธ์ มหาบุรุษรัตโนคม ฯ
 ที่สมุหพระกระลาโหม ไปเรือฤทธิแรงครถึงเมืองสมุทรปราการเวลา
 ๓ยาม แล้วใช้กรนำหน้าเรือพระที่นั่งมณเฑาะฐา ประโคมแตรสังข์กลอง
 ชนะ ยเรือกลไฟทั้งยวงก็ตามออกไปถึงเรือรบฝรั่งเศส เป็นเรือกลไฟ
 ชื่อเรือรอนเตอ ทอดอยู่นอกสันดอน วันศุกร์เดือน ๕ ขึ้น ๓๓ ค่ำ
 เวลา ๒ โมงเช้าพร้อมกันทอดสมออยู่ห่างเรือรบประมาณ ๒ เส้น กำมค้นโต
 ยอนให้ชักธงช้างเผือกขึ้นเสากลาง แต่เสาท้ายเสาท้ายนั้นชักธงฝรั่งเศส
 ชักธงบริวารขึ้นยอดเสาแล้วพาดลงมาตามปลายเพลาถึงปากเรือทั้ง ๓ เสา
 ทหารขนบนเพลาเสาท้ายขึ้นคน ๑๒ คน ชั้นสอง ๘ คน ชั้นสาม ๖ คน
 รวม ๒๖ คน เสากลางเท่าเสาท้าย เสาท้ายขึ้นคน ๘ คน ชั้นสอง ๖ คน
 ชั้นสาม ๕ คน รวม ๑๙ คน เวลานั้นคลื่นใหญ่เรือพระราชสาส์นเข้าเทียบ
 ไม่ได้ กำมค้นโตยอนจัดเรือโยต ๕ ลำ ๑๒ กวระเซียง ๒ ลำ ๘ กวระเซียง
 ลำหนึ่ง ๕ กวระเซียงลำหนึ่งมีธงฝรั่งเศสยกท้ายที่ ๕ ลำ มารับพระบรม
 ราชสาส์นพระบรมราชสาส์นที่เรือพระที่นั่งมณเฑาะฐา แลรับพระหิวเจ้า
 ท่าน เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ก็ยพวกทูลถามทูลแด่ข้าราชการที่ไปส่งขึ้น
 เรือรบฝรั่งเศส กำมค้นแลขุนนางนายทหารแต่งตัวนรขอยุทประตุ มี
 ทหารขึ้นแถวถือขบไรวีแพนชะนวนทองแดงสพายกาย ๒ แถว ๆ ละ ๒๕ คน
 นายทหารสพายกายคน ๑ เข่าแตรคน ๑ รวม ๒๖ คน เมื่อเชิญพระราช
 สาส์นขนบนเรือแล้วเข้าแตรขึ้นเป็นสำคัญ กำมค้น นายทหาร แลทหาร
 เลวักค้ำยพระราชสาส์น ทหารทขบเพลาของฮีบเอมเปรอพร้อมกัน ๓ ทน

แล้วลงมาเขายืนบนใหญ่ยอดละ ๓๓ คน บน ๓๐ บอกเป็นคน ๓๓๐ คน มี
 นายทหารบอกแล้วยังสลัก ๒๓ นก ก้ามคันให้เชิญพระบรมราชสาส์น
 พระบรมราชสาส์นขึ้นไว้บนโต๊ะในห้องข้างท้าย แล้วให้เรือโยคออกมารับ
 เครื่องมงคลราชบรรณาการแลสิ่งของที่ทานทศเสร็จแล้ว เวลา ๕ โมงเช้า
 พลหัวเจ้าท่าน เจ้าพระยาศรีสรียวงค์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยที่ไป
 ส่งที่ทานทศนั้น ลาก้ามคันแลขนนางนายทหารลงจากเรือรบฝรั่งเศส
 กลับเข้ามาณกรุงเทพมหานคร ทหารชั้นบนเพลาห้องโฮ ไรค่านียอก
 ครึ่ง ๓ แล้วลงมาเขายืนใหญ่สลักพลหัวเจ้าท่าน เจ้าพระยาศรีสรียวงค์
 ๓๓ นก ก้ามคันจัดทให้ราชทูต อุปทูต ตริทูต อยู่ห้องข้างท้ายที่ไว้พระ
 ราชสาส์น แลผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียน ล่าม คน
 ใช้นั้น อยู่ห้องคาศพาศนกลางข้างท้าย ราชทูต อุปทูต ตริทูต นาย
 สรรพวิชัย นายชาย บาดหลวงลยวิศลอนนาคี ๗ นายนั้น รับพระราช
 ทานโต๊ะเคียงกันกับก้ามคัน แลหลวงอินทรมนตรี ขุนมหาสิทธิโวหาร
 หมั่นกรวจิตร หลวงชาติสุนทร ขุนจรเจนนทเลล้ำม ขุนสมย์คยติ
 นายสมบุญ นายหวาด นายเอี่ยมรวม ๘ คน รับพระราชทานโต๊ะเคียง
 กันกับพวกออฟฟิเชอ ๓๖ คนรวม ๓๕ คน คนชาวสยามนอกนั้น ๓๓ คน
 รับของแจกรับพระราชทานเหมือนอย่างลูกเรือ วิกลเตอรยุตรกงสุล
 ฝรั่งเศสที่อยู่ว่าการแทนกงสุลณกรุงเทพ ฯ นั้นโดยสถานไปเมืองสิงคโปร์
 กล้วย เรือยรอนเตอล้านยาว ๒๖๐ ฟิต คิดเป็นไทย ๓๘ วา ปากกว้าง
 ๓๕ ฟิต คิดเป็นไทย ๕ วา ๓๐ นิ้ว ท้องลึก ๒๓ ฟิต คิดเป็นไทย ๓ วา

คืบ ๒ นิ้ว ก็น่าลก ๑๗ พิศ คิดเป็นไทย ๒ วา ๒ ศอกคืบ ๘ นิ้ว สาม
 เสาเป็นเรือกลไฟจักรท้าย กำลัง ๑๖๐ แรงม้า กำมกันแลขนนางนาย
 ทหาร ๓๒ เลวกลลารวม ๒๒๐ คน ทาศฟ้าชนบนมบนเล็กใหญ่รายปาก
 เรือ กระสุน ๘ นิ้วข้างละ ๕ ขอก หนาเรือมบนทองเหลืองวางแทน
 กระสุน ๓ นิ้วขอกหนึ่ง ทาศฟ้าชนกลางเป็นที่คนอยู่ห้ามช่องบนไม้ มี
 แต้ขึ้นใหญ่ใส่รางไว้ขอกหนึ่ง.

รุ่งขึ้นวันเสาร์เดือน ๕ ขึ้น ๑๒ ค่ำเวลา ๓ โมงเช้า กำมกันให้
 ใช้จักรเรือรบออกจากที่ทอดสมอนอกสันดอน ครั้นเวลาห้าค้ำถึงหน้า
 เขาตะเกียบ ทิ้งหัวเรือไปหว่างทิศตะเภาพักหลวงแล่นออกกลก.

วันอาทิตย์เดือน ๕ ขึ้น ๑๓ ค่ำเวลาเช้าแลไม่เห็นผิง ลมตะเภา
 พัดเสมอ ลุกเตนเนนเอาแผนที่มาคักดู รู้ว่าเรือถึงหน้าเมืองกำเห็นค
 นพคุณ.

วันจันทร์เดือน ๕ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เวลาบ่ายเรือถึงหว่างเกาะหลัก
 เกาะมันตรงกัน คลนส่งขเรือเค็รโมงละ ๖ น้อต เวลานั้นเป็นลม
 หัวเขาพิตกกล้า กำมกันให้ ใช้ ขี่ช่วยจักรทั้ง ๓ เสา เรือเค็รเร็วชน
 โมงละ ๗ น้อต.

วันอังคารเดือน ๕ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เวลา ๔ โมงเช้า แลเห็นเขาไซรง
 เขาน้อยในป่า แขวงเมืองตานข้างใต้ ตรงเขาน้นลงมาเป็นแหลมชาย
 ทเลเรียกว่าแหลมมู เวลา ๕ โมงเช้านายทหารซั่มทหารบนเล็ก
 ๒๗ คน เวลาบ่ายเรือไปถึงตรงหน้าเมืองกลนคั้นเห็นเกาะปะรินเคียน

เกาะเวคแดง ๒ เกาะข้างทิศตะเภา แยกเรียกว่าเกาะคิง อยู่ใต้เมือง
กลันตัน เวลาบ่ายคาบหน้าเมืองกรังถาน วันพุธเดือน ๕ แรมค่ำ ๓
เวลาเที่ยงเรือไปถึงตรงหน้าเมืองปะหัง เวลาบ่าย ๓ โมงเห็นเกาะนาค
ใต้เมืองปะหังอยู่หว่างตะเภาสลาคัน.

วันพฤหัสบดีเดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ เวลาเช้าเห็นเกาะปลอช เวลา
๔ โมงเช้าเห็นแหลมโรมแมนเนียข้างขวา เขาขนแดงเมืองเรียวอยู่ข้าง
ซ้าย เวลาเช้า ๕ โมงถึงปากช่องกองศิลาขาว ที่ศิลาขาวนั้นเป็น
ศิลางอกขึ้นพ่นน้ำข้าง อยู่ใต้น้ำข้าง เป็นที่นำกลวเรือเข้าออกกระเป
ฉัตรราย มีหอคอยสำหรับตามโคมเป็นที่สำคัญเรือเข้าออก อังกฤษ
เรียกว่าแล็คเฮา แล็คเฮานั้นเป็นของอังกฤษทำขนบนกองศิลาขาว
สูง ๓๐๐ ฟุต คิดเป็นไทย ๑๕ วา มีคนอังกฤษผลัดเปลี่ยนกันรักษาทั้ง
กลางวันกลางคืน เมื่อเรือไปใกล้แล็คเฮาที่เรือชกของฝรั่งเคสชันปลา
เพลลาโกซีเสาท้าย คนที่รักษาแล็คเฮาก็ชกของอังกฤษชนรบ เรือพ
ที่นั้นเข้าไปเล่นใกล้ฝั่ง เห็นบ้านเรือนแขกหลายตำบล เวลาบ่าย
โมง ๓ ถึงปากน้ำยะโฮ เวลาบ่าย ๓ โมงถึงที่ทอดสมอหน้าเมือง
สิงคโปร์ รวม ๒ วัน กำนันให้ชกของข้างเผือกชนเสากลาง ชกของ
อังกฤษชนเสาหน้า แล้วยิงสลุดของอังกฤษ ๒๓ นัด ทบอมเมือง
สิงคโปร์สลุดตอบ ๒๓ นัด วิกลเตอร์บุตรกงสุลฝรั่งเคสที่อยู่ว่าการ
แทนกงสุลกรุงเทพฯ ชงออกไปด้วยนั้น ลงเรือโยคขึ้นไปเมืองสิงคโปร์
ก่อน พระพิเทศพานิช สยามพิชิตภักดิ์ ผู้ว่าราชการกงสุลกรุงเทพฯ

ฝรั่งเศส ๓ นายห้างแขกเทศ ๓ นายห้างจีน ๓ มาคอยรับทูตตามทูต
อยู่ที่สะพานน้ำ เมื่อทูตตามทูตขึ้นสะพานแล้วทเวอรรบยงบนสลูกสูง ๓๘ นิ้ว
ทขอมยงบนสลูกรับ ๓๘ นิ้ว กงสุลฝรั่งเศสจัดรถไว้ ๓ รถ ราชทูต
อุปทูต ครีทูต ยาคหลวงลยวิศลอนนาคี กำมกันไทยอนไปรถ ๓ เทียม
ม้าเทศ ๒ ม้า ให้ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียน ล่าม
คนใช้ไป ๒ รถ เทียมม้ารถละม้า กงสุลฝรั่งเศสพาทูตตามทูตไปอยู่
โฮเต็ลซอเล็คเปอแรน จัดรถไว้ให้ใช้สำหรับโฮเต็ล ๓ รถ ในโฮเต็ล
นั้นมีเตียงนอนครบทุกนาย เลี้ยงทูตตามทูตวันละ ๓ เวลา มีเครื่อง
ใช้สอยสำหรับโฮเต็ลครบทุกอย่าง

วันศุกร์เดือน ๕ แรม ๓ ค่ำเวลา ๕ โมงเช้า มีศอกชีกกงสุล
ฝรั่งเศสเมืองสิงคโปร์ ๓ เกอศักดิ์เทลในกงสุลฝรั่งเศสกรุงเทพ ฯ ๓
เขทวิในกงสุลอิสบันยอลเมืองสิงคโปร์ ๓ พระพิเทศพานิช สยามพิชิต
ภักดี ๑ เจ้าแก้วทนายห้างพระยาพิศาลศุภผล ๑ เจ้าแก้วนายห้าง
พระภานุสมัชชบริบูรณ์ ๑ หกนายมาที่โฮเต็ลเยี่ยมทูตตามทูตปราไลกัน
อยู่ประมาณชั่วโมง ๓ ราชทูตเชิญพระราชหัตถเลขามาให้พระพิเทศ
พานิช ฯ รับพระราชหัตถเลขานี้ค่านัยเหนือศัรยะแล้วลากลับไป

วันเสาร์เดือน ๕ แรม ๔ ค่ำเวลา ๕ โมงเช้า จีนกับคนกิมเสงมา
ที่โฮเต็ล ทักถามทูตตามทูตแล้วลากลับไป ฝ่ายราชทูต อุปทูต ครีทูต
ไปหาศอกแทนกงสุลฝรั่งเศสเมืองสิงคโปร์ กงสุลกรุงเทพ ฯ พูตกัน

อยู่ถึงโมง ราชทูต อุปทูต ครีทูตลาไปหาตอบแทนพระพิทักษ์พานิช
 ราชทูตบอกพระพิทักษ์พานิชว่ามีพระราชหัตถเลขาฝากทูตาทานทูตออกมาถึง
 เซอริคเซียมะกอก์แลน ซึ่งเป็นผู้สิทธิขาดในการตัดสินความในเมือง
 สิงคโปร์ณั ๑ พระพิทักษ์พานิชจึงพาราชทูต อุปทูต ครีทูตไปหาเซอ
 ริคเซียมะกอก์แลน ๆ ลงมารับเชิญให้นั่งเก้าอี้แล้ว ถามว่าทูตาทานทูต
 มาตามทางมีความสุขสบายอยู่หรือ ราชทูตตอบว่า มีความสุขสบาย
 อยู่ แล้วราชทูตบอกกับเซอริคเซียมะกอก์แลนว่า พระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามทั้งสองพระองค์ ทรงว่าลกลงท่านมากอยู่
 จึงพระราชทานพระราชหัตถเลขาออกมาให้ท่านณั ๑ ทูตาทานทูตออกมา
 ครังนี้จะมีภาระเกี่ยวข้องของสิ่งใดที่ท่านจะได้ช่วยสงเคราะห์ เซอริคเซียม
 ะกอก์แลนตอบว่าขอบพระเดชพระคุณพระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์
 ทรงว่าลกลงข้าพเจ้านั้น ข้าพเจ้ามีความยินดีมาก แล้วราชทูตเชิญ
 พระราชหัตถเลขาให้เซอริคเซียมะกอก์แลน ๆ รับพระราชหัตถเลขาแล้ว
 ว่า ทูตาทานทูตออกมาครังนี้จะมีภาระสิ่งใด ข้าพเจ้ามีอำนาจเท่าใดที่จะ
 ช่วยอุระท่านทูตาทานทูตทั้งสน ราชทูตตอบว่าซึ่งท่านมีใจสวามิภักดิ์ต่อ
 พระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์แล้วได้รับภาระส่งประสงค์ของทูตาทานทูตซึ่ง
 ออกมาครังนี้นั้น ข้าพเจ้าขอบใจท่านเป็นอันมาก แล้วทูตาทานทูตก็
 ลากลับไปโฮเต็ล

วันอาทิตย์ เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำเวลาเช้า มีศกษิตกงสุลฝรั่งเศส
 เมืองสิงคโปร์ ๑ เตะกักเตลโนกงสุลฝรั่งเศสกรุงเทพ ฯ ๑ กำมตัน

ไทยอน ๑ สามนายมาหาทตาทตที่ไฮเตล แล้วราชทูต อุปทูต ตรูทูต
 ไปหาคอยแทนเงินกับตนักมเสงตตกบนเนินเขา เงินกับตนักมเสง (ว่า)
 ราชทูตอุปทูต ตรูทูตได้มายนที่อยู่ของข้าพเจ้าฯ ขอบใจเป็นอันมาก เมื่อ
 ราชทูตออกไปกรุงลอนดอนครั้งก่อน ข้าพเจ้าก็ไต่เชิญมากินโต๊ะครึ่งหนึ่ง
 แล้วเงินกับตนักมเสงให้เอาของหวานน้ำองุ่น น้ำชามาเลี้ยงทตาทต
 แล้วพาทตาทตไปชมแก่งที่กลางสระสวนเงินต้นสองสระ สระหนึ่งอยู่เชิง
 เขา น้ำทะเลไหลเข้าออกไต้เป็นที่ปล่อยปลาต่าง ๆ สระหนึ่งอยู่บนเนิน
 เขาน้ำจืดเป็นที่เลี้ยงปลาเงินปลาทอง พดกันอยู่ชั่วโมงหนึ่งทตาทต
 ก็ลากลับมาไฮเตล เวลาค่ำเดาแก่นายห้างพระภายีสมาชตบรบรรณ
 เชิญทตาทตไปกินโต๊ะตตกพร้อมด้วยพระพิเทศพานิช เลี้ยงอย่างจีน
 ครั้นเลิกเลี้ยงแล้วเวลา ๒ ทุ่ม พระพิเทศพานิชกับเดาแก่นมาส่งทูตา
 นทูตถึงไฮเตล แล้วลากลับไป.

วันศุกร์ เดือน ๕ แรม ๖ ค่ำเวลา ๓ โมงเช้า กงสุลฝรั่งเศส
 สำหรับเมืองสิงคโปร์มายอกทตาทต ว่าเมื่อวันมาถเจ้าเมืองให้ศตตักำ
 มารับแล้วก็ได้ยิงสลุต ขอให้ทตาทตไปหาเจ้าเมืองด้วยจริงจะควรว
 ราชทูตตอบว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามก็ได้มอขหมาย ผาก ทูตา
 นทูตมาถท่านกงสุลทุกประการ ทตาทตออกมาครั้งนี้จะแวะ
 บ้านไหน เมืองไหนควรจะไปหาผู้ใด ก็สตแต่กงสุล ๆ จึงว่าเจ้าเมือง
 นต์เวลา ๕ โมงเช้าจะลงมารับทตาทตที่โกต ครั้นถึงเวลา ๕ โมงเช้า
 ราชทูต อุปทูต ตรูทูตแต่งตัวเหมือนเมือขนจากเรือรบเสร็จแล้ว มีศกขชิต

กงสุลฝรั่งเศสเชิญให้ทูตานุทูตชนรตหนึ่ง ผู้กำกับเครื่องมงคลราช
 บรรณาการ เสมียนล่ามแต่ตัวตามบันตาคักคไปสองรถ ยากหลวง
 ลุยวิศลอนนาคี กงสุลฝรั่งเศสกำมคันไทยอนไปรถหนึ่ง พระพิเทศ
 พานิชสยามพิชิตภักคไปรถหนึ่ง ครันไปถงหน้าโกคมีทหารแขกคำ
 แต่งตัวถอบนโรแพนบน ๒ แถว ๆ ละ ๑๒ คน มีนายแถวคนหนึ่ง คน
 ถลองคนหนึ่งรยอยทหน้าโกค อคคกำลงมาเชิญทูตานุทูตชนไปยงที่
 เจ้าเมืองอย เจ้าเมืองเชิญทูตานุทูตไหงเกาอ มอญกฤษนงอยด้วย
 เจ้าเมืองคนหนึ่ง มกฟ้าชนทสองคนหนึ่ง มีคตอไปรเกอทสามคนหนึ่ง
 เจ้าเมืองถามว่าพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามทงสองพระองค์ทรงเป็นสุขสบาย
 อยหรือ ราชทูตคตอว่าเป็นสุขสบายอย เจ้าเมืองถามว่าทูตานุทูตมา
 ในเรือรบฝรั่งเศส เห็นกฎหมายธรรมเนยมแลการงารในเรือชอยหรือไม
 ราชทูตคตอว่าในเรือจคการเรือเรยบรอยคต เจ้าเมืองจิงว่าเมืองสิงคไปร
 เป็นที่พกฝ่ายยุโรป ทูตไปข่างหน้าจะคไคเห็นบ้านเมืองต่าง ๆ คคกว่านม
 อิกมาก พุคกนอยประมาคคองชั่วโมงลาคลยมาไซคค เจ้าเมืองชอ
 กาวันนาอายุ ๕๐ ปี ขาชายข่างหนงถูกบนเมอรรเมืองบงคลา ครนเวลา
 บ่าย ๒ โมงพระพิเทศพานิชสยามพิชิตภักค มาเชิญราชทูต อยทูต
 ตรีทูต นายสรรพวิชัย หลวงอินทรมนตรี ขนมหาสิทธิโวหาร ขนจร
 เจนทเล ยากหลวงลุยวิศลอนนาคี ๘ นายไปกินโต๊ะพรอมทวยจันยของ
 พระพิเทศพานิช ๓ กงสุลอิคชนยอน ๓ นายหำกคคตรี ๓ กงสุลว่าการ
 วิลันดา เตนมาร์ก บรูชเชย ๓ นายแบงกสำหรับรักษาคลงเงินเมือง

สิงคโปร์ ๑ เก้าแก้วหน้าห้างพระเกษิ ๑ รวม ๖ นาย ครั้นเวลาค่ำ
 ทุ่มหนึ่ง เจ้าเมืองให้มาเชิญราชทูต ๑ อุปทูต ๑ ตริทูต ๑ ขุนจรเจน
 ทเล ๑ ยาคหลวงลยวิศลอนนาคี ๑ ไปกินโต๊ะที่ชานอยู่บนนอกเขา
 พร้อมด้วยมักฟาชันทสอง ๑ อิศักกำทสาม ๑ ภรรยาเจ้าเมือง ๑ ภรรยา
 มักฟาชัน ๑ ผู้หญิงอังกฤษญาติเจ้าเมือง ๑ ผู้หญิงอังกฤษบุตรนายห้าง ๑
 กงสุลฝรั่งเศส ๑ มองเซ็ชไซแม็ก มองเซ็ชไซยา เป็นผู้กำกับชอชอง
 บรรทุกเรือรบฝรั่งเศส ๒ นายกำมตันโทยอน ๑ กัปตันเรือกินโยตสำหรับ
 เมืองสิงคโปร์ ๑ กงสุลชิคชั่นยอน ๑ รวม ๓๓ นาย เลียงอย่างอังกฤษ
 พุกกันแต่เรือกินโต๊ะทั้งสี่ เวลายามเศษเล็กโต๊ะแล้วทุกคนทูลลากลับ
 มาโฮเต้ล.

วันอังคาร เดือน ๕ แรม ๗ ค่ำ เวลาค่ำมีศกษิตกงสุลฝรั่งเศส
 เมืองสิงคโปร์มาเชิญราชทูต อุปทูต ตริทูต นายสรรพวิชัย หลวง
 อินทรมนตรี นายชาย ยาคหลวงลยวิศลอนนาคี ไปกินโต๊ะที่ตักพร้อม
 ด้วยพระพิเทศพานิช ๑ ยาคหลวงแบร์นเมืองสิงคโปร์ ๑ กำมตันโทยอน ๑
 มองเซ็ชไซแม็ก มองเซ็ชไซยา เป็นขุนนางฝรั่งเศส ๒ นาย เตกัก
 เศลในกงสุลกรุงเทพ ฯ ๑ วิกลเตอรบุตรกงสุลกรุงเทพ ฯ ๑ แซนคิน
 นายห้างฝรั่งเศส ๑ ยาคหลวงอชชู้ ๑ คอกเคอร์สเล็ม ๑ รวม ๓๘ นาย
 เลียงอย่างฝรั่ง เวลายามเศษเล็กโต๊ะแล้วลากลับมาโฮเต้ล มีศกษิต
 กงสุลฝรั่งเศสสำหรับเมืองสิงคโปร์มาส่งทูตานุทูตถึงโฮเต้ลแล้วลา
 กลับไป.

วันพุธ เดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ เวลา ๕ โมงเช้า เซอริตเซียมะกอกค์
 แตน ๑ มีศเตอรกะมิงพนักงารฝ่ายกรมท่า ๑ เคนกักเตลโนกงสุล
 ฝรั่งเศสกรุงเทพ ฯ ๑ วิกัลเตอรบตรกงสุลฝรั่งเศสกรุงเทพ ฯ ๑ พระ
 พิเทศพานิช ๑ มีศกอกชีกกงสุลฝรั่งเศสเมืองสิงคโปร์ ๑ มาเยี่ยมตอย
 แทนทถานทตทโฮเต็ล พกกันอยู่ประมาณชั่วโมง ๑ แล้วลากลับไป
 เวลาบ่าย ๔ โมงเศษพระพิเทศพานิช ๑ มีศกอกชีกกงสุล ๑ กำมค้น
 ไทยอน ๑ เจ้าแก้ว ๑ ไปรับทถานทตทโฮเต็ลมาลงเรือมัทฟาซันท์ ๒
 อ็คคิกาท ๓ มาส่งทถานทตทสพานนา ครั้นทถานทตลงเรือขตแล้ว
 ทขอมยงบนสลตส่ง ๑๘ นิต ทเวอรบชกกรงชางเผอกแล้วยงบนสลตรับ
 ๑๘ นิต ทถานทตพักอยู่เมืองสิงคโปร์ ๗ วัน.

ตอนที่ ๒ ว่าด้วยราชทูตออกจากสิงคโปร์ จนถึงเกาะลังกา

วันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมง กำนันให้
ใช้จกรเรือรบออกจากที่ทอดสมอเมืองสิงคโปร์ไป เลี้ยวอ้อมแหลมเมือง
สิงคโปร์ เวลาบ่าย ๔ โมง ถึงกองศิลาตำบล ๓ ศิลาหนึ่งออกชนพินน้ำข้าง
อยู่ใต้น้ำข้าง เป็นศิลาคำอยู่หว่างเมืองสิงคโปร์ข้างขวา เกาะสุมาตรา
ข้างซ้าย อิงฤกษ์ทำแล็คเขาไว้สำหรับตามโคมให้เรือเข้าออก เห็นเป็น
สำคัญ สูงประมาณ ๓๐๐ ฟุต เวลาบ่าย ๕ โมงถึงช่องมาลากาข้างขวา.

วันศุกร์ เดือน ๕ แรม ๑๐ ค่ำ เวลาเช้าถึงหน้าเมืองมาลากาเรือไป
ใกล้ฝั่ง แลเห็นขานเรือนขนบกหลายตำบล เวลาบ่าย ๔ โมงพ้นแหลม
มาลากา เวลาบ่าย ๕ โมงครึ่งถึงที่ไซคแห่งหนึ่งอยู่กลางช่องทางไป
เมืองบังคลา ไปเกาะหมาก แยกเรียกว่าเกาะปลับนิง น้ำลึกประมาณ
๘ ศอก ๓๐ ศอก เป็นที่เรือโตน อิงฤกษ์จึงให้กายน ๒ เสาศริงลำหนึ่ง
ไปทอดไว้สำหรับตามโคม เรือไปมาได้เป็นที่สังเกต.

วันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำ เวลาเช้าเรือแล่นออกลักไม่เห็นฝั่ง
เวลาเที่ยงลุดเตนเนนคิตแผนทลือขบตร์ว่าเรือถึงตรงเกาะหมาก เวลา
เห็นเกาะปลับเปราข้างขวาไม่มีคน.

วันอาทิตย์ เดือน ๕ แรม ๑๕ ค่ำ เวลาบ่ายแลเห็นเขามนเกาะ
สุมาตรา อยู่ที่ศะระเภาข้างซ้าย.

วันจันทร์เดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำ เป็นลมสลาศันคลื่นใหญ่ เวลา
บ่าย ๕ โมงเรือไปพ้นเกาะสุมาตรา เวลา ๕ ทุ่มฝนตกจนเวลา ๗ ทุ่ม
ขาดเม็ด.

วันอังคารเดือน ๕ แรม ๑๔ ค่ำ เรือเล่นออกนอกไม่เห็นเกาะ
เห็นฝั่ง ๑๐ วัน.

วันพฤหัสบดีเดือน ๖ ขึ้น ๘ ค่ำเวลา ๒ โมงเช้า แลเห็นเกาะ
ลังกา และเกาะลังกาน้องกฤษเรียกว่าเกาะชิลอนข้างทิศว่าว เวลา
๕ โมงเช้าเรือไปใกล้ปากอ่าวข้อมแหลมคาลิ กำมค้นให้ชกธงข้างเผือก
ขึ้นเสากลาง ชกธงฝรั่งเศสขึ้นปลายเพลลาโกซีเสาท้าย มีเรือออกมา
รับจ้างนำร่อง เข้าไปถึงที่ทอดสมอในอ่าวข้อมแหลมคาลิ รวมวัน
ตั้งแต่ออกจากเมืองสิงคโปร์ ๑๕ วันถึงเกาะชิลอน กำมค้นให้ชกธง
อังกฤษขึ้นเสากลาง ยิงปืนสลตอง ๒๓ นัด ที่ข้อมข้อมข้อม ๒๓ นัด
กำมค้นไทยอนให้ออฟฟิเชอชขึ้นไปหาเอเยนชอมิคเบลี ผู้รับว่าการกงสุล
ฝรั่งเศสที่ข้อมแหลมคาลิ ออฟฟิเชอกลับมากแจ้งความว่ามีคเบลีบอกว่า
โฮเตลที่ให้พักไว้รบทานที่นั่น มีโฮเตลเล็ก ๆ ไม่สมควรแก่ที่
จะพักหาโฮเตลที่ใหญ่โตแล้วจึงจะให้คนมาบอก เวล่าย่ำย ๓ โมงครึ่ง
มิกเบลีเอเยนให้คนมาบอกว่าโฮเตลที่จะรบทานที่นั่นหาโตแล้ว เวลา
ฝนยังตกอยู่ ถ้าที่ทานที่ชกโฮเตล ที่ข้อมเห็นจะยิงสลตองไม่ได้
ที่ทานที่ปรกษาภิกำมค้นว่าการสลตองเป็นพระเกียรติยศ คอยให้ฝน
หยุดก่อนจึงจะชน ที่ข้อมจะไต่ยิงสลตอง กำมค้นก็เห็นด้วยที่ทานที่

กอนันต์ผู้คิดสินความ ๓ มีศแปนขุนนางนายทหารชั้นใหญ่ ๓ มีศมีเคน
ขุนนางนายทหารชั้นเล็ก ๓ รวม ๕ นายมาทโฮเต็ล ถามว่าทตานทต
อยู่หรือไม่ คนเฝ้าโฮเต็ลบอกว่าทตยังรับประทานอาหารอยู่ อังกฤษ
ทง ๕ นายส่งแต่กาคชนมาทถามทตตามธรรมเนียมแล้วลากลับไป.

วันเสาร์เดือน ๖ ชน ๓๓ ค่ำ เวลา ๕ โมงเช้า พระสิริสมณะวัดแหลม
ศาลี ๓ มีศไฟเบ็ทผู้ว่าการข้อมแหลมศาลี ๓ มาทถามทตานทตที่
โฮเต็ลประมาณครึ่งชั่วโมงแล้วลากลับไป เวลาบ่ายโมง ๓ ราชทูต
อุปทูต ตรทูต บาดหลวงลขวิศลอนนาคี กำมค้นโทยอนไปหาตชยแทน
มีศไฟเบ็ทที่คอเวอนแมนส์เตเซนาหาพบไม่ พบแต่กอนันต์กอนา ๓
มีเยอบชน ๓ กอกเคอกอนัน ๓ มีศแปนขุนนางนายทหารชั้นใหญ่ ๓
มีศมีเคนขุนนางนายทหารชั้นเล็ก ๓ ห้านายบอกว่ามีศไฟเบ็ทไปบ้านแล้ว
ราชทูต อุปทูต ตรทูต บาดหลวงลขวิศลอนนาคี กำมค้นโทยอนก็
ตามไปที่บ้านมีศไฟเบ็ทขนยอกเขาหาพบไม่ ภรรยามีศไฟเบ็ทออกมา
รับเชิญทตให้ชนไปบนตัก บอกว่าเวลานี้มีศไฟเบ็ทไม่อยู่ พตกันอยู่
กึ่งโมงลากลับมาโฮเต็ล.

วันอาทิตย์เดือน ๖ ชน ๓๒ ค่ำ ทตานทตเทยวคทข้อมแหลมศาลี
ที่ข้อมแหลมศาลีนั้นเป็นอ่าวเข้าไปประมาณ ๕๐ เส้น กว้างประมาณ
๓๐ เส้น ปากอ่าวอยู่ข้างทิศตะเภา ฟากตวันออกเป็นเขามี่แล้ตเขา
คำยล ๓ ฟากตวันตกรมข้อมมีแล้ตเขาอีกคำยล ๓ ในอ่าวมีกอง
ศิลาพนน้ำย่างไต้่น้ำย่าง อังกฤษทำท่นเหล็กทตไว้ริมกองศิลาให้เป็น

ทิ้งเกศเรือเขาออก ทั้ง ๒ ฟากเป็นทางเรือเดิน ที่เรือทอดอยู่กว้าง
 ประมาณ ๓๐ เส้น มีกำปั่น ๓ เสาข้าง ๒ เสาข้างเสาครึ่งข้าง บรรทุก
 ถ่านศิลาแลงของอื่น ๆ ทอดขายอยู่ในอ่าว ๒๗ ลำ เรือเมสเซอร์ออก
 เนื่อง ๆ ข้อมันเป็นของพทเกศทำไว้แต่เดิม กำแพงก่อด้วยศิลา
 สูง ๕ วา เชิงกำแพงข้างหน้าถ้ำน้ำ ๓ คำน ควันออกค้ำน ๓ ควันตก
 ค้ำน ๓ ทักษิณค้ำน ๓ ทำเชิงเทียน ๒ ชั้น ๆ บนกว้าง ๘ ศอก เป็นที่
 เติร์เล่นเวลาเย็น ๆ ชั้นล่างกว้าง ๕ วา ที่แห่งใดใดทางบันไดนี้
 อังกฤษทำแทนวงเดือนมี สพานเหล็กสำหรับใส่ขันทอง ๘ นิ้วทุกแห่ง
 รมขันทองด้วยเหล็กสังกะสี ค้ำนทักษิณมีขันทองแทน ๕ กระจอก
 ค้ำนควันตกมีแต่แทนหามขันทอง ค้ำนควันออกนั้นอยู่ในอ่าวตรงที่เรือ
 ทอดตามกำแพงมีขันทองแทน ๖ กระจอก ที่มุมใกล้ประตูทำเป็นข้อม
 อีกชั้นหนึ่ง มีเสาธงมีขันทองเหล็ก ๕ ล้อ กระจอก ๕ นิ้ว ๓๒ กระจอก
 ค้ำนอครนั้นเป็นขันทองมีข้อม ๒ ชั้นสูงประมาณ ๓๐ วา ข้อม ๑ ทำส้าย
 คล้ายข้อมพชยประสิทธิ์ มีขันทอง ๘ นิ้ว ๖ กระจอกเป็นทาสสุก
 มีเสาธงมีขันทองคนอาศรัยฝน ทหารผลัดเปลี่ยนกันรักษาทั้งกลางวัน
 กลางคืน ข้อมแหลมค้ำนมีประตูเข้าออกค้ำนอครประตูเดียว ทำตึก
 เช่นกำแพงคร่อมประตูไว้ ตึกยาวประมาณ ๒ เส้น ในกำแพงตรงประตู
 ทำที่โรงทหารหลัง ๑ ยาวประมาณ ๓๕ วา มีทหารชาวยุโรปอยู่ ๓๐๐ คน
 มีโรงทหารแขกค้ำหลัง ๑ ยาวประมาณ ๓๕ วา มีทหารอยู่ ๒๐๐ คน
 ทหารแขกค้ำมีบุตรภรรยาอยู่พร้อม ทหารชาวยุโรปแต่งตัวอยู่บนเรือแพน

ประจำอยู่หน้าโรงคน ๑ ที่ประตู ๒ คน ทหารแขกกำถอกกระของเทียว
 เกรประจำอยู่ทุกถนน มีทางอังกฤษปน ๒ ชั้นขายของต่าง ๆ สองข้าง
 เป็นที่ตกอยู่แลให้เข้าหลายตก ตกแขกพนักชั้นเดียวขายเครื่องแก้ว
 ย่าง แหวนย่าง เพ็ชรย่าง พลอยย่าง หลายตก โรงร้านแขกชาวสิงห์
 ขายผักผลไม้ต่าง ๆ ทุกถนน ลูกจ้างทำงานไร่สอยเป็นคนชาวสิงห์
 ๓ ส่วนแขกทำส่วน ๑ นอกกำแพงฝ่ายทิศอุดรตรงข้อม ๒ ชั้น อังกฤษ
 ทำทางรถไปถึงเมืองกะลุมยุ เมืองกนต กำหนดทาง ๑๒๐๐ เส้น ที่
 พัก ๖ แห่ง มีสายเคเบิลกราฟมาแต่เมืองบูมบายเมืองกะลุมยุเมืองกนต
 ถึงข้อมแหลมคาลิ ตั้งแต่เชิงกำแพงออกไปนอกข้อมประมาณ ๓ เส้น
 ถึงตกแถวของอังกฤษของแขกปน ๒ ชั้น ๒ แถวยาวประมาณ ๕ เส้น
 เป็นที่อยู่ข้าง ให้คนเข้าสำหรับขายปลาผลไม้แลของต่าง ๆ ย่าง มีถนน
 เกรกลางกว้างประมาณ ๔ วา ที่เชิงกำแพงหน้าข้อมสูงแลเห็นอ่าวชาย
 หาด มีโรงใส่ถ่านศิลา ๓๐ โรง มีสวนมะพร้าวตามบ้านตามเขามาก
 กว่าต้นไม้อื่น ชาวสิงห์ทำเรือนอยู่ตามสวนแลเนินเขาแลเชิงเขา เรือน
 นั้นเล็ก ๆ พนักินฝาขัดแตะด้วยแขนงไม้ทั้งคิน หลังคามุงด้วยใบ
 มะพร้าว คุเป็นคนยากจนมาก การฉวรัตน์ชาวสิงห์หลานเจ้าเมือง
 คนแก่นั้น เขารักถือศาสนาพุทธ มีตกปน ๒ ชั้นหลัง ๓ ทำ
 สอาดประหลาดกว่าราษฎรชาวสิงห์ แต่ชาวสิงห์มิได้นับถือ ชาว
 สิงห์เขารักฝรั่งส่วน ๓ ไม่เขารักสัก ๗ ส่วน วัดพระสงฆ์มีอยู่ตาม
 บ้านตามสวนหลายอาราม แต่พระสงฆ์นั้นเป็นสองพวก ไม่เป็นสามัคคี

ร่วมสังฆกรรมกัน เพราะถ้อยอย่างอวลวงศ์พวกหนึ่ง ถ้อยอย่างขร้าม
 วงศ์พวกหนึ่ง ต่างก็เคยกัน วัตถุประสงค์พระสิริสมณะนั้นอยู่บนภูเขามีกฎ
 ทำเป็นคักหลังหนึ่ง พระวิหารทำเป็นชุกกลมมีพระพุทธรูปหน้าตัก ๔
 ศอกองค์หนึ่ง มีพระเจดีย์สูง ๗ วาองค์หนึ่ง มีพระสงฆ์ ๖ รูป พระสงฆ์
 ในเกาะซิลอนนั้นไม่ได้ไปเที่ยววิณชิตยาศด้วยมีกฎหมายห้าม ชาวบ้าน
 ต้องออกไปทักสังกขมัยของฉันททั้งเข้าทั้งเพล ที่แหลมคาลันนั้นฝนตก
 เสมอหาเป็นระคุไม่ เรือเมืองนั้นชาวสิงหฬทำใช้ไม่เหมือนประเทศอื่น
 รูปเรือนั้นกลมเหมือนมาตยังไม่ได้แยก ยาวประมาณ ๔ วาข้าง ๕ วา
 ย่าง ปากกว้างศอก ๓ สูงน้ำประมาณศอก ๓ มีไม้พาดออกไป
 จากปากเรือ ๒ อันยาวประมาณ ๕ ศอก ๖ ศอก มีไม้ทันทุณคักกัษ
 ปลายไม้ทพวคออกไปจากปากเรือลอยอยู่บนน้ำ เรือนั้นถึงจะออกทะเล
 คลื่นใหญ่ลมกล้าประการใด เรือก็ไม่เป็นอันตราย ทูตาทตพักอยู่
 แหลมคาล ๕ วัน.

ตอนที่ ๓ ว่าด้วยราชทูตออกจากเกาะลังกาจนถึงเมืองเอเดน

วันอังคารเดือน ๖ ขึ้น ๓๔ ค่ำ เวลา ๕ โมงเช้ากำนันไทยอน
ขึ้นไปรับทูตตามทูตที่โฮเต็ลมาลงเรือโยคทีสพาน ทหารที่ยอมยิงสลตสัง
๓๘ นั้ ที่เรือรบยรอนเคอชักรังข้างฝือกชนเสากลางแล้วทหารยิงบน
สลตรบ ๓๘ นั้ เวลาบ่าย ๓ โมงกำนันให้ใช้จกรเรือออกจากที่ทอดสมอ
อ่าวแหลมคาลิ เวลานั้นเป็นลมสลตคั่นคลื่นใหญ่ คังหัวเรือไปทิศ
ตะวันตก วันศุกร์เดือน ๖ แรม ๘ ค่ำเวลาเช้า ๒ โมงหมอน้ำเคืองจกรรว
กำนันให้หยุดทำจกรแลยาหม้อ ๓ ชั่วโมง จึงได้ใช้จกรไป.

วันอาทิตย์เดือน ๖ แรม ๑๓ ค่ำเวลาบ่าย ๕ เห็นชายหนึ่งแลลม
การคาพมเป็นทวีปแอฟริกา ข้างซ้ายเป็นลมหว่างทิศตะเภาหว่าง
สลตคั่นพักอ่อน ๆ คลื่นรายไซ ใบไม้ทั้ง ๓ เสา.

วันจันทร์เดือน ๖ แรม ๑๖ ค่ำเวลา ๒ โมงเช้า หมอนข้อเสื่อ
เคืองจกรสลตชายารคหยุดจกรทำอยู่ กำนันให้ ใช้ใบลมพักอ่อน ๆ
เรือเคืองโมงละ ๒ นอต เวลาบ่ายครึ่ง โมงแก่เคืองจกรแล้วใช้จกรไป
เรือเคืองโมงละ ๖ นอต.

วันอังคารเดือน ๖ แรม ๑๗ ค่ำ เวลาเช้าแลเห็นเขาเห็นผิงแหลม
เอเดน เมื่อเรือมาใกล้ปากอ่าวแหลมเอเดน กำนันให้ชักธงข้างฝือก
ชนเสากลาง ชักธงฝรั่งเศสชนปลายเพลงโกชเสาท้าย แล้วองกฤษ
เจ้าท่าออกมารับนำร่อง พาเรือยรอนเคอเข้าไปทอดสมอในอ่าวแหลมเอเดน

ตั้งแต่ออกจากเกาะซิลอนรวม ๑๕ วันถึงเมืองเอเคนเวลาบ่ายโมง ๓
 กำนันให้พวกออฟฟิเซอร์ขึ้นไปออกกัปตันเปละแพผู้สำเร็จราชการเมือง
 เอเคนว่าจะขอส่งของอังกฤษ กัปตันเปละแพจึงตอบว่าซึ่งจะส่งของ
 อังกฤษนั้น ขอยกเสียเถิด จะขอส่งแต่ที่ตามทตทเรือยรอนเตอ
 จึงหาได้ส่งของอังกฤษไม่ ครั้นเวลาบ่าย ๓ โมงกัปตันเปละแพลงมา
 ทักถามทตทเรือยรอนเตอ เวลาบ่าย ๕ โมงกำนันไทยอนจัก
 เรือโยต ๓ ลำให้ราชทูต อุปทูต ตรทูต ยาคหลวงลวิศลอนนากิลำ
 กัปตันเปละแพ กำนันไทยอนรวม ๖ นายลำ ๓ แต่ราชทูต อุปทูต
 ตรทูต แต่งตัวเหมือนเมอชนเมืองสิงคโปร์ ผู้กำกับเครื่องมงคตราช
 ขรรณาการ เสมียน ล่าม แต่งตัวตามบันตาคักก็ลงลำ ๓ คนใช้ลำ ๓
 เมอราชทูต อุปทูต ตรทูต จะลงเรือโยตนายทหารจกทหารดิอิน
 ไรแฟนสพายกายค่านัยส่งทตท ๒ แถว ๆ ละ ๖ คน เข้าแถวคน ๓
 ครั้นเรือโยตออกจากเรือยรอนเตอแล้ว ทหารที่เรือยรอนเตอยิงปืนส่ง
 ส่งทต ๑๘ นัด ทหารที่ขอมบนเขายิงปืนส่งทต ๑๘ นัด เรือไปถึงท่า
 มีรถมาคอยรับทตทอยู่ ๒ รถ กัปตันเปละแพขึ้นรถไปด้วย ทต
 ทตไปอยู่โฮเตลซอปรินสเวโกลน้ำ ๒ เส้น กัปตันเปละแพจกจรไว้ให้ใช้
 สำหรับโฮเตล ๓ รถ ให้ทหารแขกกำเริยามรักษาอยู่ยามละ ๒ คน
 ที่ปากอ่าวเป็นเขาทั้ง ๒ ฟาก ๆ หนึ่งวันออกเป็นแหลมเอเคน ฟาก
 หนึ่งเรียกเขาซิลมัต แหลมทวีปอาหารปากช่องกว้างประมาณ ๘๐ เส้น
 ๘๐ เส้น เช่นอ่าวเข้าไปกว้างยาวมาก แยกออกจากหนทาง ๕ ไมล์
 ในท้องอ่าวเป็นหาดทราย บนบกมีต้นไม้ผลาลำมากกว่าต้นไม้อื่น มี

เรือรบกลไฟจักรข้างของอังกฤษทอดอยู่ลำ ๓ เป็นเรือสำหรับรักษาขอม
 เอเคน มีเรือสกุเนอแล่นไปมาตระเวนอยู่ในอ่าวลำ ๓ ที่แหลมเอเคน
 เค็มมีขอมนำจตุของแขกในเขตแดนอาหารขอมมาซื้อขาย แต่นานนี้กร่อย
 หากรักสันนิทไม ที่หว่างเขาอังกฤษซุดข้อได้นำจตุขายทำที่ขงนำฝนไวหลาย
 คำยล ทกวันนขแอนคโอกอมปนีอังกฤษให้มีคไฟเบคยี่ตาซนอังกฤษเอา
 เครื่องกล่นนำมาตั้งโรงกล่นอยู่ ๔ โรง ได้นำจตุสันนิทวันละ ๔.๓๒๐ กระลัน
 คิกเป็นไทยกระลันละ ๕ ทนาน ซอซายกัน ๒๕ กระลันเป็นเงินรเยย ๓
 มีคักห่างไฮเคิลของอังกฤษ ของพทเกศ ของแขกเทศเป็นทอยู่ข้าง
 ให้เข้าข้างหลายหลัง ตกนนักอควยศิลาถอปนหลังคาทำเหมือนเพดาน
 สูงข้างหนึ่งคาข้างหนึ่ง ขนหลังคาปด้วยตนอินทผลาล้าถอปนทขัย เรือน
 แหกทำทำเล็ก ๆ พนคินหลังคาสูงประมาณ ๔ คอกข้าง ๕ คอกข้าง ฝา
 แลหลังคาทำด้วยใยอินทผลาล้าข้าง เอาเสื่อคลุมเป็นประทุนข้าง ซ้างใน
 ซุดคินลงไปคอกหนึ่งข้าง คอกเคษข้าง อยู่ตามชายหาดหน้าเขาข้าง
 ตามชะวากเขาข้าง ตามเนินเขาข้าง ทำถนนทางรถเค็รหน้าเขาริมน้ำ
 ข้าง คักทางซนบนเขาไปในเมืองทางหนึ่ง ที่เขาสูงเจาะเป็นอโมงค์
 ทำทางเค็รเข้าในเมือง ๒ คำยล ๆ หนึ่งยาวประมาณ ๒ เส้น คำยลหนึ่งยาว
 ประมาณ ๓ เส้นเค็รตลอดคดงกัน เขานันเป็นศิลาข้าง ดินปนทรายข้าง
 ที่เชิงเขามีหญ้าข้างเล็กนอย แต่คั้นไม้ใหญ่หามีไม้ คำนเห็นอดีต
 แผ่นคินทวีปอาหารข ออังกฤษทำกำแพงประจบถงเขา กำแพงนั้นก่อด้วย
 ศิลา มีคุดตลอดกน มีขอมมขนตามกำแพง ๒ ขอม เขานนมประค
 เขาออกตามกำแพงประตูหนึ่ง มีทหารรักษาทงกลางวันกลางคินมีโตซาก

มีโรงทหาร ๕ ตำบล ทหารอังกฤษมีอยู่ ๘๐๐ คน ทหารแขกคำ ๒ ส่วน
 ลูกจ้างใช้สอยเป็นแขกคำผสมหยิกทั้งสิ้น ชาวเมืองใช้ธนูใช้ฟ้าบรรทุก
 ของต่าง ๆ มาก รดเทียมด้วยม้าเทศข้างฟ้าข้าง ก็ยัดขึ้นเปลระแพ
 ผู้สำเร็จราชการเมืองนั้นทำตกอยบนเขาข้างในอ่าว เขานั่นอยู่ริมน้ำ
 ยอตกทำปราวทำเป็นข้อมมีเสาธงมีบน ๓ ตำบล อากาศทั้งกลางวัน
 กลางคืนร้อนมากกว่าเย็น ก็ยัดขึ้นเปลระแพยกกว่าเมื่อเดือน ๑๓ ขวอก
 โทศก ฝนตกครั้งหนึ่งมากจนตกพังกายเป็นอันมาก เว้นมา ๕ เดือน
 ตกอีกครั้งหนึ่ง แต่ก่อนนั้นฝนตกขละครั้งบ้าง สองข้ครั้งหนึ่งบ้าง
 ผลไม้ผักต่าง ๆ ที่จะรับประทานนั้น แขกฝ่ายแผ่นดินอาหารของเขา
 ชอบขायมีโตชาติ.

วันพุธเดือน ๖ แรม ๑๕ ค่ำ ก็ยัดขึ้นเปลระแพผู้สำเร็จราชการเมือง
 เอเคน เชิญราชทูต อภัยทูต ตรีทูต ยาคหลวงสุยวิศลอนนาคี กำมกัน
 ไทยอน ๖ นายไปกินโต๊ะที่บ้านกัยัดขึ้นเปลระแพบนเขา พร้อมด้วยขุนนาง
 นายทหาร ๕ คน ภรรยา กัยัดขึ้นเปลระแพ ๓ หญิงน้องภรรยา กัยัดขึ้นเปลระ
 แพ ๓ เจ็ดคนเลี้ยงอย่างฝรั่ง พวกกันแต่เรื่องกินโต๊ะ จนเวลา ๒ ทุ่ม
 เลิกโต๊ะแล้ว ทูตาทูตก็ลากลับมาโฮเต็ล.

วันพฤหัสบดีเดือน ๖ แรม ๑๕ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมง กำมกัน ไทยอน
 ขนมารับทูตาทูตโฮเต็ลมาลงเรือททา ครั้นเรือโยกททูตออกจาก
 ท่าแล้ว ทขอมเอเคนยิงปืนสลตสังทต ๑๘ นัด ที่เรือยรอนเคชชกฉง
 ข้างเผือกชนเสากลาง ยิงสลตรัย ๑๘ นัด ททูตาททูตพักอยู่เรือคน
 หนึ่ง ทวยเครฉงจักรชำระยังไม่แล้ว ททูตาททูตพักอยู่เมือง
 เอเคน ๓ วัน.

ตอนที่ ๔ ว่าด้วยราชทูตออกจากเมืองเอเตนจนถึง
เมืองโกโรแลเมืองอาเล็กซันดรี

วันศุกร์เดือน ๗ ขึ้นค่ำ ๑ เวลาบ่ายโมงเศษเป็นลมตวันออกพัดกล้า
กำมกั้นไทยอนให้ถอนสมอใช้แต่ใบเรือออกจากที่ทอดสมอเมืองเอเตน
แล้วทิ้งหัวเรือไปทิศตะวันตก เรือเคียวโมงละ ๕ น้อยครั้ง เวลาบ่าย
๒ โมงครึ่งจกแล้วได้ใช้จกด้วยเรือเคียวโมงละ ๗ น้อย เรือแล่นไป
ใกล้ฝั่งทวีปอาหรับข้างขวา เห็นภูเขาเห็นหาดถนัด เวลา ๗ ท่วมเรือไป
ถึงที่ช่องแคบแยกแยะเวลแมนเคบเขาทะเลแดง มีเกาะช่อเปรีนเกาะหนึ่ง
อังกฤษทำแล็คเสาสำหรับขามโคมอยู่ข้างซ้าย เรือแล่นไปข้างขวาพัน
เกาะนั้นแล้ว วันเสาร์เดือน ๗ ขึ้น ๒ ค่ำ เวลาโมงเช้าเห็นฝั่งทั้ง ๒ ฟาก
เวลา ๕ โมงถึงเกาะแยกแยะนยวาข้างซ้ายไม่มีคน เกาะเล็ก ๆ มีอยู่ ๒
เกาะ เวลาบ่ายค่างเกาะเลียบยาเขออยู่ข้างขวา วันอาทิตย์เดือน ๗
ขึ้น ๓ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมงครึ่ง เป็นลมตวันตกพัดกล้าคลื่นใหญ่ใช้ใบ
ด้วย จนใบโกชี่เสาท้ายขาด เวลาบ่ายคาลมโตหนาใช้ใบไม้ได้ เรือ
เคียวโมงละ ๒ น้อย ๖ วัน.

วันอาทิตย์เดือน ๗ ขึ้น ๓๐ ค่ำ เวลาบ่ายค่าง แลเห็นฝั่งเรียกว่า
เลสมออยู่ที่ทิศตะวันตกข้างซ้าย.

วันพฤหัสบดีเดือน ๗ ขึ้น ๑๔ ค่ำ เวลา ๔ ท่วมถึงซาคอนเป็นช่อง
เข้าไปท่าสุเอส.

วันศุกร์ก่อน ๗ ขน ๑๕ คำเวลาเช้า เรือแล่นมากกลางช่องเห็นฝั่ง
 ทั้ง ๒ ฝาก เวลา ๕ ทุ่มเกิดพายุกล้าคลื่นใหญ่โตหน้าเรือเคียวโมงละน้อค
 วันอาทิตย์ก่อน ๗ แรม ๒ คำเวลา ๕ โมงเช้า เรือไปใกล้แลเห็นข้อม
 ทำสเฮลส์ ก้ามคันให้ชักธงข้างเผือกชนเลากกลาง ธงฝรั่งเคล็ดขึ้นเสา
 ท้าย เรือไปถึงที่ทอดสมอท่าอ่าวสเฮลส์ ตั้งแต่ออกจากเมืองเอเดน
 รวม ๑๗ วันถึงท่าสเฮลส์ ครั้นเรือทอดสมอแล้ว มหะหมัดเบผู้สำเร็จ
 ราชการท่าสเฮลส์ มีศเตอรักศเตอเอเยนของคอเวอนแมนต์ฝรั่งเคล็ด
 ผู้รับว่าการเรือรบเมืองฮาเล็กซันตรีแลท่าสเฮลส์ ลงมาทักถามทตตานทต
 ทเรือยรอนเตอ มหะหมัดเบบอกว่ามีคำสั่งเจ้าไกโรมาว่า ถ้าทตตานทต
 กรุงสยามไปถึงแล้ว ให้จกเรือกลไฟออกมารับชนไปอยู่ที่ไฮเตลสำหรับ
 เจ้าไกโรมาพัก แลสั่งให้เลี้ยงทตตานทตให้บริบูรณ์ มหะหมัดเบว่าได้
 คิกไฟเรือกลไฟไว้แต่แรกเห็นธงข้างเผือก ทราบว่าเป็นเรือทตกรุง
 สยาม ได้บอกเตเลกราฟไปเมืองฮาเล็กซันตรีแล้ว กงสุลฝรั่งเคล็ด
 ชงฮอยที่เมืองฮาเล็กซันตรีตอบมาว่าจะลงมารับทตตานทตท่าสเฮลส์ ครั้น
 เวลาเช้า ๕ โมงเรือกลไฟจักรข้างกินนาลก ๕ พัดออกมารับพระราชสาส์น
 แลเครื่องมงคตราชบรรณาการแลทตตานทตทเรือยรอนเตอ ราชทต
 อยุทศ ตรีทต ผู้กำกับเครื่องมงคตราชบรรณาการ ได้มีขน ล้ามแต่ง
 ตามขนศาศักคิ แลคนใช้ส่งเรือกลไฟจักรข้าง หน้าเรือยกธงพระจอม
 เกลา ท้ายเรือยกธงกระเกีย มหะหมัดเบผู้สำเร็จราชการท่าสเฮลส์
 มีศเตอรักศเตอเอเยนคอเวอนแมนต์ฝรั่งเคล็ด ก็ลงเรือกลไฟไปด้วย
 เมื่อกทตตานทตลงเรือขน ทหารเรือยรอนเตอแต่งตัวถอยบนเรือแทนคานับ

สิ่งทุกอย่างตามธรรมเนียม ยิงปืนใหญ่สลุตสังทุก ๑๘ นาที ทหารทบอม
 ทำสลุสลุตรับ ๑๘ นาที เรือทุกไปถึงเทียบท่าแล้ว เรือยรอนเตอชกิง
 กระจายชนเสาหน้าแล้วยิงสลุตอง ๒๓ นาที ทหารทบอมสลุตตอบ ๒๓ นาที
 มหะมัทเบพาทตามทตชนอยทไฮเตล มีคนรับไฮเลียงตามธรรมเนียม
 หองไฮเตลนั้นแต่งต่าง ๆ กัน คนที่ทำสลุสนั้นเป็นชาติเตกบ้าง อหริย
 บ้าง แซกค้ำบ้าง มีเรือจักรชคคองอยู่ลำ ๓ เรือกลไฟเล็ก ๆ สำหรับ
 ออกไปรับคนรับของที่เรือเมลแลเรือรบ ๓ ลำ มีไฮเตลใหญ่ของอังกฤษ
 ตั้งอยู่ริมน้ำสำหรับรับคนเรือเมลหลังหนึ่ง มีตอกอยู่ก่อด้วยหินเคียพน ๓
 ชั้นบ้าง ๒ ชั้นบ้าง ชั้น ๓ บ้าง ประมาณร้อยหลังเศษ ทบอมนั้นไม่สู้
 มั่นคง มีแต่ปืนใหญ่ตั้งไว้ พอสลุตรับสังคามธรรมเนียม ๕ กระบอก
 รถไฟเคียวขนลงเมืองโกโรมิโตซาก โรงทัพกรรถไฟนั้น เสาแลหลังคา
 ทำด้วยเหล็ก เวลาบ่าย ๒ โมง มีศเคอริยอแวงงสลุตอังกฤษที่ ๒ ซึ่ง
 อยู่ที่ท่าสลุสมาทักถามทตทไฮเตล พวกกันอยู่ประมาณครึ่งชั่วโมง
 ลากลับไป

วันจันทร์เคอน ๗ แรม ๓ ค่ำเวลา ๕ โมงเช้า กงสลฝรั่งเศสเมือง
 อาเล็กซันดริท ๓ ก็แบนเวียรระที่ ๒ แพลสะกิดขุนนางเมืองโกโร ๓ ลิกกีเป
 ขุนนางฝ่ายกรมท่า ๓ มาถึงท่าสลุเอส ครั้นเวลาบ่ายโมง ๓ มาทักถาม
 ทตททไฮเตล ก็แบนเวียรระกงสลฝรั่งเศสยกว่า คอเวอนแมนค
 ทราวยว่าทตทกรงสยามออกมาช้านานแล้ว ได้จัดให้เรืออ็คโมเคมารับทต
 คอยอยู่ที่ท่าเมืองอาเล็กซันดริทถึง ๔๐ วันแล้ว ราชทูตตอบว่ามากกลาง
 ทเลถูกพายุกัตลมพัดไต่หน้าเรือหลายวันการจึงเข้าไป ลิกกีเปขุนนาง

ฝ่าย กรมท่าบอกเจ้าโกโรให้จัดรถไฟ สำหรับเจ้าโกโร ทรงเที่ยวเล่นนั้น
 มารับทานทูตให้สมแก่พระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยาม ราชทูต
 ตอบว่าซึ่งเจ้าโกโรให้ท่านนำรถไฟมารับข้าพเจ้าทั้งขบวน ข้าพเจ้าขอบ
 พระเดชพระคุณเจ้าโกโรเป็นอันมาก พักกันอยู่ประมาณครึ่งชั่วโมง
 ก็แยกแ้วระงงสลฝรั่งเศส แพลตินิกอนนางเมืองโกโร ลิกกีเปขนนาง
 ฝ่ายกรมท่าลากลับไป เวลาบ่าย ๕ โมงก็แยกแ้วระงงสลฝรั่งเศส
 ลิกกีเปขนนางฝ่ายกรมท่าเชิญทูตานุทูตขึ้นรถไฟ รถที่ติดไปนั้นข้างนอก
 ทาเขียวเขียนลายทอง ข้างในเป็นไม้ลาย ๓ ห้องมีเกาอนึ่ง ๕ เกา
 เกาอนอน ๓ เกา ม่านแพรเหลืองเมาระที่นั่งนอนทำด้วยตัวนลายแดง
 ลวดลายสลักฝานนัยคทองทั้งสิ้น กงสลฝรั่งเศส ๒ นาย ขุนนาง
 เมืองโกโร ๒ นายไปด้วยทูตานุทูต รถที่ใส่เครื่องมุงคตราชบรรณาการ
 รถผู้กำกับเครื่องมุงคตราชบรรณาการ เสมียน ล่ามคนใช้ มีขอเหล็ก
 เกยวติดกันไปมา ๑๕ รถ ไปตามระยะทางหยุดเติมน้ำเต็มถ่าน ๒ ครั้ง
 เวลา ๕ ทุ่มถึงตกที่พักรถไฟในเมืองโกโรเป็นระยะทาง ๙๐ ไมล์ ตกที่
 พักรถไฟหลังคาช่องหน้าต่างทำด้วยกระจกทั้งสิ้น ที่ทำรถไฟนั้น เจ้าโกโร
 ให้ชิมมีแฟนเตขนนางผู้สำเร็จราชการทางรถไฟที่ ๒ จัดรถเทียบม้ามา
 คอยรับทคอย ๕ รถ ครั้นที่ทานทูตลงจากรถไฟแล้ว ชิมมีแฟนเต
 ขุนนางเชิญทูตานุทูตขึ้นรถ ๆ ทราชทูต อប់ทูต ครีทูตไปนั้นเป็นรถยนต์
 ทารกลวดลายนัยคทองมีโคมหน้าท้าย ๔ โคม มีสลักหลายคลุมหน้ารถ
 ยักใหม่ทองระยิบห้อยลงมาจากที่นั่งสำระถมัตราตระเกียบ รถนั้นเทียบ
 ม้าเทศ ๕ ม้า มีทหารเดินสพายกายถือกระบองสนเงินขมมานำหน้ารถ

๕ ม้า แยกอาหารกับเครื่องคอกเพลิงไปข้างรถ ๔ คน รถผู้กำกับเครื่อง
 มงคลราชบรรณาการ เสมียน ล่าม ๓ รถ เทียมม้ารถละ ๒ ม้า มี
 ทหารเด็กขม่านำหน้ารถละ ๒ ม้า แยกอาหารกับคอกเพลิงไปข้างรถ ๔ ละ
 ๒ นาย รถที่คนใช้ไปนั้นเป็นรถตระเวนใหญ่เทียมด้วยล้อ ซิมมีแฟนเค
 พาทตานทตไปอยู่บ้านหลวงสำหรับรับแขกเมืองต่างประเทศ เจ้าโกโรให้
 ลคพีแอบแฟนเคขนนางฝ่ายกรมท่ากับหมอมามากำกับอยู่ด้วยทตานทตที่
 บ้านหลวง ๒ คน เลียงไค้วันละ ๓ เวลา จักรถไว้ให้ใช้ ๔ รถ
 มีทหารเด็กสพายคายดอกระของสนเงินขม่านำหน้ารถ ๔ ละ ๒ ม้า

วันอังคารเดือน ๗ แรม ๔ ค่ำเวลา ๕ โมงเช้า เจ้าพนักงานมา
 รับหนังสือเสนาบดีไปแล้ว ลคพีแอบแฟนเคกับกงสสฝรั่งเคสที่ ๓ ที่ ๒
 พาทตานทตไปเฝ้าเจ้าโกโร ราชทต อุปทต ตริตตแต่งตัวเหมือนเมอชน
 เมืองสิงคโปร์ ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียน ล่ามแต่งตัว
 ตามยันทาศักดิ์รวม ๓๗ นายไป ๔ รถ เมื่อรถทตเข้าไปถึงในประตูวัง
 มีทหารแต่งตัวตามภาษาเด็กถอยบนไร่แฟนสพายคายดอกระ คำนับ
 อยู่ ๒ แถว ๔ ละ ๓๖๐ คน มีขพาททตสรวรหนึ่ง ๕๑ คน ทตานทตลงจาก
 รถแล้ว ขนนางเชิญทตานทตขึ้นไปบนค้ำหนักเจ้าโกโรฯ ทรงเครื่อง
 ขาวทรงมาลาสีม่วงอย่างเด็กเสด็จออกมารับคำนับ เชิญทตานทตให้นั่ง
 เก้าอี้เป็นอันคยกัน ๘ นาย นอกนั้นยืนอยู่ในประตูค้ำหนักทงสน มีขนนาง
 แลคนใช้ยืนเฝ้าอยู่ ๓๗ คน เจ้าโกโรตรัสปราโสแก่ทตานทตว่า พระเจ้า
 แผ่นดินกรุงสยามทงสองพระองค์ทรงเป็นสุขอยู่หรือ ราชทตทสว่าทรง
 เป็นสุขสบายอยู่ แล้วเจ้าโกโรตรัสว่า ทตานทตมาครองนอญคยด้วยกัน

หมกหรือ ราชทูตทูลว่าอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น ครั้นปราโสภาเมืองโกโร
 เป็นเมืองรัตนนครอันทกรุงสยามเหมือนกันหรือ ราชทูตทูลว่ารัตนนคร
 เหมือนรัตนนครอันทกรุงสยาม แล้วคนใช้เอากล่องสุบยามดาครองหอก
 คั่นกลองนั้นพันใหม่ทองเป็นลายต่าง ๆ ยาว ๓ ศอก สันกลองทำด้วย
 อำพันทองทำปลอกประดับเพชร แล้วขนนางเชษฐาหนีหนึ่งสอเสนาบดีได้
 ฉากคลุมผ้ายกทองประดับเพชร มาส่งให้ราชทูต ๆ จึงถวายเจ้าโกโร ๆ
 รัชแล้วส่งให้ขนนางไป คนใช้จึงเอาน้ำกาแฟมาเลี้ยงทุกคนละถ้วย
 ถ้วยกาแฟนั้นทำเป็นสองทองคำหุ้มประดับเพชรทั้งสิ้น เจ้าโกโรตรัสแก่
 กงสุลฝรั่งเศสแลขนนางว่า ถ้าทุกคนจะไปเที่ยวควังแลสวนแห่งใด ๆ
 ให้พาไปจงทุกแห่ง ขนค้ำหนักเจ้าโกโรท้อกรับทุกคนคนนพไปด้วย
 คีลาลาย ผมนั่งถอยบนขั้วลวดลายยักทองมีระย้าแก้วใหญ่ ๓ ระย้า ว่าง
 นั้นอยู่ริมแม่น้ำเรียกว่าแม่น้ำไนล์ มีทางรถไฟเข้าไปในวังทางหนึ่ง
 เจ้าโกโรตรัสปราโสภาอยู่ประมาณครึ่งชั่วโมงแล้วทุกคนก็ลากลับมาที่พัก
 เมื่อทุกคนออกมาเจ้าโกโรตามมาส่งถึงประตูค้ำหนัก ทุกคนก็ขจรแล้ว
 ก็เสด็จขึ้น เวลาบ่าย ๔ โมงกงสุลฝรั่งเศสแลขนนางพาทุกคนไปค
 รูปพรรณสิ่งของ แลรูปมนุษย์ รูปสัตว์ต่าง ๆ ทำด้วยทองคำ ทำด้วย
 เงิน ทำด้วยทองเหลือง ทำด้วยทองแดง ทำด้วยคีลา เป็นของโบราณ
 ขกได้ในแผ่นดิน มีหนังสือแลเลขบอกศักราชไว้ ไต่กว่าสามพันยี่สิบย
 ก็มี แล้วพาไปคโยถนนเขากลางเมือง โยถนนสูงกว้างใหญ่รูปสี่เหลี่ยม
 กลมคล้ายวัดแขกทตะเกียบกว้างประมาณ ๓๐ วาเศษ เสาในโยถทำด้วย
 คีลาลายเหลืองขาวทั้งแท่งใหญ่ประมาณ ๖ ก้า ยาวประมาณ ๔ วาเศษ

ศิลาเสานั้นคลุม้ายคล้ายศิลาโมรา ฝรั่งเศสเรียกว่าอาละบาสเตอร์ พื้น
 แลผนังภาคควยแผ่นศิลาลายแผ่นหนึ่งยาวคอกคืบ กรอบแลเพดานทำ
 ลายสลักต่าง ๆ บัดทองทั้งสิ้น มีระย้าแก้วใหญ่แขวนอยู่กลางระย้า ๓
 มีโคมห้อยเป็นอันมาก ในโถงนั้นมีห้องอยู่ห้องหนึ่งเป็นที่พักเจ้าโกโร
 วงศ์เก่า ในห้องฝาผนังยัดควยไหมเทศ พื้นยัดควยเยียรระย้ามีเครื่อง
 ทรงของเจ้าโกโรวงศ์เก่าจัดวางไว้ในห้องพร้อม โถงนั้นเป็นช่องเก่า
 ซ้ำรทมาก เจ้าโกโรวงศ์คนทำซ่อมแซมชนโค ๒๓ ปี ผนังข้างนอก
 ซ้ำก็ยังมีทำศิลาลายประดับอยู่ทุกวัน วิมโถงนั้นมีวงเจ้าโกโรพักวง ๓
 มีโรงทหาร บัอมชั้นใหญ่ ทหารรักษาอยู่ ๕๐๐ คน

วันพุธเดือน ๗ แรม ๕ ค่ำ ขุนนางเด็กกมลฝรั่งเศสพาติดตามทอด
 ไปดูตฤกลโรงเรียนแห่งหนึ่ง มีเด็กเรียนหนังสือแลวิชาต่าง ๆ อยู่
 ประมาณ ๓๐๐ เศษ มีครูสอนอยู่ ๕ พวก สอนให้เรียนหนังสือเด็ก
 พวก ๑ สอนให้เรียนวิชาช่างเขียนอย่างตักยานหัตถกรรมกระเบื้องต่าง ๆ
 พวก ๑ สอนให้เรียนวัดแตกทำแผ่นทพวก ๑ สอนให้เรียน
 หนังสือฝรั่งเศสพวก ๑ สอนให้เรียนหนังสืออังกฤษพวก ๑ แล้ว
 พาไปดูวงเจ้าโกโรทำไว้สำหรับไปพักขนเขา โกลักยโถงอีก ๒ วง
 ในวงนั้นผนังในขตกระต่ายลายทองบ้าง ทาขาวบ้าง เขียนทองบ้าง มี
 ห้องพญาศิลาลายบ้าง ฝรั่งลายสลักต่าง ๆ บ้าง ม่านหมอนเขาะทำ
 ควยไหมเทศบ้าง เยียรระย้าบ้าง ค่วนแตงค่วนเหลืองบ้าง ประตูห้อง
 ลดเลี้ยวเข้าออกหลายห้อง เป็นที่อยู่ตามระตืออนระตือหนาว มีสระอาบน้ำ
 ทำด้วยศิลาขาวห้องหนึ่ง มีน้ำพุขึ้นมาไหลจากปากสัตว์ ห้องในวงนั้น

มีระยาศีระองแก้ว โคมกระรกกตงหอยสีต่างกันทุก ๆ หอง ทูตามทต
 คทัวแลวกกลบมาทพก เวลาบ่าย ๓ โมงขนนางจึงนำไปคสวนแห่งหนึ่ง
 อยู่ริมแม่น้ำไนล์ สวนนี้โดยยาว ๒ ไมล์ กว้างไมล์ครึ่ง มี
 ทำหนักทพกในสวนแห่งนี้ มีสระน้ำจกสระหนึ่งมีเกาะอยู่กลางสระ
 ตามขอขสระก่อด้วยศิลาอ่อน ทำเป็นรางน้ำไหลไต่รอบ ในพื้นราง
 สลับเป็นรูปสัตว์น้ำต่าง ๆ ทำระเบียงล้อมรอบ กำนนอกใส่ฝากระกทั้ง ๔
 กำน มีประตูเข้าออก ๔ ประตู ข้างในเพดานเขียนรูปภาพแลลายต่าง ๆ
 เส้าแลพนทำด้วยศิลาลายเหมือนเส้าโยถ ที่มีมทศตวันตกทศตวัน
 ออกทศเหนือทศใต้ทั้ง ๔ กำนทำเป็นมุขสำหรับเข้าเฝ้าโรประทัย มี
 เกาะหนึ่งทนอน ม่านทำด้วยไหมตเทศข้าง แพรฝรั่งเศสสีต่างกัน
 เพดานแลผนังเขียนลายทองพนูปรมลายต่าง ๆ กันทั้ง ๓ มุข ผนังแล
 เพดานฝาผนังไม้ขาวไม้ดำเป็นลายมุก ๓ เกาะกลางสระนั้นกว้างยาว
 ๔ วา มีเรือโยตเล็ก ๆ อยู่ในสระ ๒ ลำ ตามสวนมีชุกกลมเป็น
 หนึ่งเส้น ๕ แห่ง มีวงอยู่วงหนึ่งมีหม่อมหม่อมอยู่คนหนึ่ง มีหญิง
 คนใช้แลขันทีหลายคน วังแลชุกทำด้วยเหล็ก ผนังชั้นบนปูด้วย
 ศีลาลาย ชั้นล่างเอากรวยเล็ก ๆ สีขาวสีดำมาวางเรียงประดับเป็น
 ลวดลายสลับกัน มีถนนเค็รเลี้ยวไปมาหลายถนน ริมถนนปลูกต้นไม้
 คตยอกลงเสมอกันเป็นกำแพงแก้วทุกถนน ในสวนปลูกต้นไม้ผลข้าง
 ต้นไม้คอกต่าง ๆ บ้างหลายอย่าง มีร้องเล็ก ๆ สำหรับน้ำเตาไปทั่ว

ทั้งสวน โรงจักรสับน้ำเข้าสวนอยู่ริมตลิ่ง สวนอยู่ใต้เมืองทางรถม้า
 เกือบชั่วโมง ๑ ที่เมืองโกโรมีวังเจ้าโกโรอยู่หลายแห่ง มีหม่อมห้าม
 อยู่ทวง ใช้ชนที่รักษาเหมือนธรรมเนียมเงิน เจ้าโกโรนั้นอยู่ไม่
 เป็นที เวลากลางวันไปอยู่ทวงไหนก็ยกไม้ให้ชนนางแลราษฎร เป็น
 ธรรมเนียมของผู้ครองบ้านเมืองอย่างนมมาแต่โบราณ ในเมืองมณฑล
 มีบ้านมณฑลามาก

วันพฤหัสบดีเดือน ๗ แรม ๒ ค่ำเวลาเช้า กงสุลฝรั่งเศสแล
 ขุนนางแตกพาทูตตามไปดูลงเรือกลไฟกรรช่างที่วังเจ้าโกโร ล่องลงไป
 คุกเมืองสร้างใหม่ ตามลำแม่น้ำ ๒ ฟากนั้นมีบ้านคนอยู่ตลอดถึงเมือง มี
 แม่น้ำแยกขึ้นไปทางเหนือ ราษฎรซึ่งตั้งบ้านอยู่ริมแม่น้ำทั้ง ๒ ฝ่าย
 จักกรเทียมมาด้วยไม้ค้ำสำหรับวิดน้ำขึ้นทำนา ด้วยประเทศนั้นฝน
 น้อยนัก ตั้งแต่เมืองโกโรล่องลงมา ๒ ทาง แม่น้ำคอกอ้อมเข่นหาด
 คนบางลกบาง ทาง ๒ ชั่วโมงถึงเมืองสร้างใหม่ ๆ นั้นมีคูรอบยาว
 ประมาณ ๓ ไมล์ กว้างประมาณ ๒ ไมล์ มีกำแพงข้อมหินใหญ่
 วางรายรอบเมือง มีวังแลตึกหินโรงทหารแลสวนปลูกผลไม้ต่าง ๆ
 มีตึกทหารปืนใหญ่ปืนเล็ก มีทหารเป็นชาติตึกข้างอาหรียงข้างแขกคำ
 บ้าง แต่งตัวตามเพศภาษาแต่รักษาเมืองอยู่ ๒,๐๐๐ คน มีม้าเทศ
 สำหรับนายทหาร ๒๐๐ ม้า มีประตูเข้าออก ๔ ประตู ทำสะพานข้ามคู
 เป็นขานพบบัดใต้เขตก้อนของคึกคนใหม่ ฟากหนึ่งทำข้อมหินใหญ่
 ปืนเล็กแลมีทหารรักษาอยู่พร้อม ทำสะพานก่อด้วยศิลาข้ามแม่น้ำ
 ช่องน้ำเคียวเป็นช่องกว้างประมาณ ๒ วา ๕๘ ช่อง มีช่องเรือเคียวริมตลิ่ง

ทั้ง ๒ ฟาก ที่ช่องเรือเคียนหน้าเป็นบานพับทั้ง ๒ ช่อง รวม ๒๐ ช่อง
 ตามช่องบานพับทุกช่อง พนัสพานปลิวไ้มคนรักษาอยู่ที่พนัสพาน
 คอยตรวจคน ๆ ซ้ำมฟากต้องเสียเบียงงใต้ซำม นายทหารจึกทหาร
 ยิงปืนใหญ่ให้ทุกคนตกตบ กระสุนโคคข้าง กระสุนปรายข้าง กระสุน
 แดกข้าง ๒๔ นัด กระสุนแตกนั้นแตกบนอากาศข้าง ตกถึงดินแตก
 ข้างต่าง ๆ กัน บ้อมกำแพงแล้วเสร็จ แต่ตกยังทำอยู่ทุกวัน วิมตลง
 หนาเมืองลงเขอนก่อด้วยศิลาจนเป็นชั้น ๆ คมั้นคงเรียบร้อยทั้ง ๒ ฟาก
 เวลาเที่ยงเมื่อตลลงเรือจะกลับมาที่พกณเมืองโกโรนั้น ทหารยิงปืนใหญ่
 บนกำแพงเมืองสลตส่งทุต ๑๘ นัด เรือนั้นทวนน้ำจนเวลาบ่าย ๓ โมง
 จึงถึงที่พก ทูตตามตตพกอยู่เมืองโกโร ๓ วัน ในวันนั้นเวลาบ่าย ๕ โมง
 ขุนนางเตกกบักกงสลฝรั่งเศส เชิญทูตขึ้นรถไฟออกจากเมืองโกโรไป
 เมืองอาเล็กซานทร ตามทางมีทหยดใสน้ำใส่ง่าน ๓ ครั้ง มีสพานเหล็ก
 ซ้ำมแม่น้ำใหญ่ ๓ ค่ายล มีโฮเตลเป็นทหยดเลียงโตะค้ำยล ๓ ตาม
 ทางนั้นเป็นทุ่งบ้าง เป็นภูเขาย่าง เป็นย่ำย้าง มีบ้านคนอยู่หลายค้ำยล
 เวลา ๗ ทุ่มถึงเมืองอาเล็กซานทรเป็นทาง ๓๒๐ ไมล์ ขุนนางเตกแล
 กงสลฝรั่งเศสพาทูตตามตตไปอยู่ทขานหลวง ซอ มุแซเพยชอนเนออาเล็ก
 ซานทร เลียงคเหมอนทเมืองโกโร มีขุนนางมากำกบ้อยด้วยทูตสองคน
 วันศุกรเทอน ๗ แรม ๗ ค่ำเวลาเช้า ขุนนางเมืองโกโร ขุนนาง
 เมืองอาเล็กซานทรพาทูตตามตตไปตวงเมืองอาเล็กซานทร ๒ ค่ายล มีเคือง
 ตกแต่งห้องกคสายทเมืองโกโร ผิดกันแต่ผนังขตกกระต่ายลายทอง

แล้วพาไปดูเรือขุดเป็นเรือกลไฟจักรข้าง ๒ ลำ ๆ หนึ่งใหญ่กว่า ๓ ชั้น
 มีห้องข้างหน้าข้างท้ายมาก มีช่องขนทหารรักษาอยู่พร้อม ลำหนึ่ง
 ๒ ชั้น ห้องที่ข้างหน้าทำด้วยไม้ลาย ห้องที่ข้างท้ายมีฝา
 กระงกใหญ่อยู่หว่างช่องหน้าต่าง ๆ ขอบสลักลายขี้ตองประค้ำพลอย
 สีต่าง ๆ มีเครื่องตั้งเครื่องห้อยมันสีต่างกันทุกห้อง ทพนปัดลาย
 ปูพรม ปูกระเบื้องเคลือบ เพดานทาสีขาวลวดลายขี้ตอง เป็นเรือสำหรับ
 เจ้าโกโรไปเที่ยวเล่นทะเล เมืองอาเล็กซานดริยาอยู่ชายทะเลแหลมบน
 ออกจากฝั่งมียอมนมแล็ดเฮา อ่าวที่ทอดค้อมเรือคล้ายกับแหลมกาล
 มีเรือรบเรือลูกค้า ๒ ลำข้าง ๓ ลำ ๔ ลำข้าง มาแต่เมืองอนขาง ของ
 เจ้าโกโรไว้ง เป็นเรือกลไฟแลเรือใบทอดค้อมประมาณ ๓๐๐ ลำเศษ
 ขนบกมีถนนลาดค้อมตึกสูง ๔ ชั้นข้าง ๓ ชั้น ๒ ชั้น ๆ หนึ่งข้าง ตึกบ้าน
 มากกว่าแหลมกาลสัก ๒ เท่า มีทางรถไฟไปมาทางหนึ่งรถไฟเคือ
 ทุกวันมีโตซาก มีเรือก้อด้วยศิลา ประค้ำค้ำเยค้ำทำด้วยเหล็ก ๓ อยู่
 เหมือนที่เมืองสิงคโปร์ มีโรงจักรสูบน้ำทำที่อล้ามมาณคชนกลางเมือง
 ๒ แห่งสำหรับชาวบ้านใช้แลรถถนน แล้วมีท่อเหล็กไหลไปเข้าทุ่งนา
 แลสวนทั่วกัน ขุนนางแลพลเมืองซงชนแก่เมืองโกโรนั้น เป็นชาติเด็ก
 ย่าง ชาติอาหรับบ้าง

เวลาบ่าย ๓ โมงขุนนางเด็กพาไปดูสวนอีกตำบล ๓ อยู่ริมคลอง
 น้ำจืด ในสวนมีต้นไม้ผลไม้ออกไม้ต่าง ๆ เหมือนสวนเมืองโกโร แต่
 ว่างในสวนนั้นผนังตึกข้างนอกก่อด้วยฟองน้ำ ไม่ได้ถือปูนเหมือนเป็น

ของคนยากจน ช่างในผนังถ้ำบนห้องทาสเขียนลายทอง มีเครื่องตั้ง
 เครื่องหอย กระจกตั้งเกาสนั่งเกาอนอน แต่งห้องดีต่างกัน ผนังศิลา
 ลายบ้าง ปูนบ้าง เขาก่อนกรวดวางเรียงขัดหน้าเส้มนอกนั้นเป็นลาย
 งามประหลาดห้องหนึ่ง มีสระเตยงปลาเงินปลาทองริมวัง ๒ สระ เวลา
 ย้าย ๔ โมงทุกกลับมากที่พัก เวลาย้าย ๕ โมงกงสุลฝรั่งเศสพากำมตัน
 มือแตรค์เรืออัคโมเต คุระชิตปาชา เจ้าเมืองฮาเล็กชั้นตรีมาทักถาม
 ทูตานุทูตพักอยู่ครึ่งชั่วโมงลากลับไป ทูตานุทูตพักอยู่เมืองฮาเล็ก
 ชั้นตรี ๓ วัน.

ตอนที่ ๕ ว่าด้วยราชทูตออกจากเมืองอาเล็กซานดริ
จนถึงเมือง ตูลน เมืองมาเซ เมืองไลยอน แลเมืองปารีส

วันเสาร์เดือน ๗ แรม ๘ ค่ำ เวลาบ่าย ๒ โมง ราชทูต อปัทต
ตรทูต ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียน ล่ามแต่งตัวตาม
บันดาศักดิ์ไปหาตอชแทนครุชิตปาซา เจ้าเมืองอาเล็กซานดริลาจะลง
เรือ แล้วไปหากัปแทนเวียระกงสลุฝรั่งเศส ภรรยากงสลุฝรั่งเศสเอนา
อรุ่นแลขนมบงหวานมาเลี้ยงททานทูต พดจากนอ่ยครึ่งชั่วโมง กำมตัน
มอแตรศชนไปรับททานทูตทขวานกงสลุฝรั่งเศสเมืองอาเล็กซานดริ กงสลุ
ฝรั่งเศสก็ตามไปส่งททานทูตลงเรือทสพานหน้าเมือง เรือโยคทจกไว้
ททาสพานหน้าเมืองนน เปนเรือเจ้าโกโรแต่งไว้ส่งททานทูตลำหนึ่ง
มีธงเต็กปักท้าย เรือโยคฝรั่งเศส ๕ ลำจกไว้รับทตมธงฝรั่งเศสปักท้าย
ราชทูต อปัทต ตรทูต ขาดหลวงสยวิคลอนนาคี กำมตันมอแตรศ
ไปเรือโยคเจ้าโกโรลำหนึ่ง ๑๘ กรรเซียง เขาระที่นั่งทพงนนทาควย
โหมคเทศ เพดานนนทาควยแพรลายทองเปนแพรฝรั่งเศส ผู้กำกับ
เครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียนล่ามแลคนใช้ไปเรือโยคฝรั่งเศส
๕ ลำ ในอ่าวเมืองอาเล็กซานดริมีเรือรบฝรั่งเศสทอดอยู่ ๓ ลำ เปนเรือ
มารรบทตลำหนึ่ง เรือรบรบทุกเสขยง ๒ ลำ เมื่อเรือโยคทตออกจากทแล้ว
ททหารทขอมบงสลุตลัง ๑๘ นก ทหารทเรือคโมเคยงสลุตรบ ๑๘ นก
ทหารเรือรบทง ๓ ลำขนนเพลลา ทูตไปใกล้เรือคโมเคยง กำมตันให้ทหาร

ชักธงช้างเผือกชนเสากลาง ทหารร้องฮือเฮมเปอเรือโฮโร ๓ ครั้ง
 พร้อมกันทั้ง ๓ ลำ ครั้นทศชนเรือทหารแต่งตัวถอยบนเรือแผ่นดินเข้าแถว
 คำนับทศตามธรรมเนียม แล้วชักธงเต็กชนเส้าหน้าธงบนเส้าตอชิง ๒๓ นึก
 ทบอมยงเส้าตอชิง ๒๓ นึก เรือรบทุกลำเป็นเรือฟารเกจจักรข้างซอ
 อีศโมเคยาว ๒๒๐ ฟุต ยากกว้าง ๓๘ ฟุต กินน้ำลึก ๑๘ ฟุต กำลัง
 ๔๕๐ แรงม้า คาคัพ ๓ ชั้น ๆ บนชั้นกลางตามปากเรือมีช่องบนข้างละ
 ๑๕ บอก แต่ในเรือมีปืนมา ๑๔ บอก มีขุนนางนายทหาร ๆ เลว กลาส
 สำหรับเรือ ๑๘๐ คน เวลาบ่าย ๕ โมง กำนันให้ใช้จักรออกจากที่
 ทอดสมอเมืองฮาเล็กซ์นคร.

วันจันทร์เดือน ๗ แรม ๓๐ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมง เห็นเกาะกั้นคิ
 อยู่ข้างขวา มีบ้านเมืองเป็นคนชาติกรีกชนแก่เมืองโรม.

วันอังคารเดือน ๗ แรม ๓๑ ค่ำ เวลา ๕ โมงเช้า เรือถึงช่องมี
 ลูกเซาทัง ๒ ฟาก เรือไปหว่างกลางเกาะซิคซัลข้างเหนือ กยผงแผ่นดิน
 เอตะเลี่ยนข้างใต้ แต่ที่เกาะซิคซัลนั้นมีตึกอยู่ตามเขาแลชายหาด
 มีสวนปลูกต้นไม้ต่าง ๆ เป็นแถวแนวเนื่องกันไปมาก คงคงามยิ่ง
 กว่าเกาะทั้งปวงในข้างอินเดีย ฟากแผ่นดินเอตะเลี่ยนนั้น มีบ้านเมือง
 ตามบนเขาแลชายทะเลเรียรายไปไม่มากนัก แลเห็นถนัดทั้ง ๒ ฟาก
 เวลาบ่าย ๓ โมง เรือพ้นช่องออกทะเล เรียกว่าทะเลมัตระแรนเยน

วันศุกร์เดือน ๗ แรม ๓๔ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ เรือถึงที่เกาะ
 ค่ายลหนึ่ง ฝรั่งเศสเรียกว่าเขาไฟ เวลาเรือไปถึงนั้นเป็นเวลากลางวัน
 เห็นแต่ควันขึ้นอยู่เสมอมิได้ขาด

วันเสาร์เดือน ๘ ขึ้นค่ำ ๓ เวลา ๓ โมงเช้าถึงช่องเขาทั้ง ๒ ฟาก
ข้างขวาเรียกว่าเกาะกระสะเป็นเขตแดนของฝรั่งเศส มีบ้านเมืองเห็น
ถนัด เป็นเมืองสมภพของพระเจ้าแอมเปอเรอเนไปเลียน ขอนนี้ปาก
ฟากข้างซ้ายเกาะสะวะเคนเป็นของเอตะเลียนไม่มีคนมีแต่แล็คเขาสำหรับ
ตามโคมอยู่ชายทะเล ๒ ตำบล เวลาบ่าย ๒ โมงครึ่งเรือถึงหน้าเมือง
อาซัทเซียวฝนตกประปราย

วันอาทิตย์เดือน ๘ ขึ้น ๒ ค่ำเวลา ๒ โมงเช้า เรือถึงปากอ่าว
เมืองตุลน กำมตันให้ชักธงช้างเผือกขึ้นเสากลาง อิงฝรั่งเศสขึ้น
ปลายเพลากอซีเสาท้าย เรือแล่นเข้าไปในอ่าวท่าเมืองตุลน ตั้งแต่
ออกจากเมืองฮาเล็กชนตรรวม ๘ วันถึงท่าเมืองตุลน เรือทอดสมอแล้ว
มองตึกนี้ ก็บอกมีราลผู้สำเร็จราชการเรือรบ แลกำมตันเรือรบ ๒ นาย
รวม ๘ นายแต่งตัวเต็มยศมาทักถามทูตานุทูตที่เรือออกไมเค มองตึกนี้
บอกทูตว่าสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอเรอทราบาทูตานุทูตเชิญพระราชสาส์น
ของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินกรุงสยามทั้งสองพระองค์ออกมา จึงรีบสั่ง
ให้ข้าพเจ้ามาคอยรับทูตานุทูตอยู่ที่ท่าเมืองตุลนหลายวันแล้ว ทูตานุทูต
มาตามทางอยู่เป็นสุขด้วยกันทั้งสี่หรือ ราชทูตตอบว่าทูตานุทูตมา
ครั้งนี้ ด้วยอำนาจความรักษาแลความทนบำรุงของเจ้าพนักงานวังหลวง
แลพระกรุณาของพระเจ้าแผ่นดินทั้งสองพระนคร ข้าพเจ้าทั้งปวงจึงได้มี
ความสุขอยู่ด้วยกันทั้งสี่ แลวกได้เห็นบ้านเมืองแลของประหลาดต่างๆ
ด้วย ราชทูตพุกก็มองตึกนี้ว่าสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอเรือรบสั่งให้

ท่านมาคอยรับข้าพเจ้าที่วังปวณนั้น ข้าพเจ้าที่วังปวณมีความยินดีนัก ด้วย
 ท่านได้เคยเข้าไปกรุงสยามได้คุ้นเคยกันมาแล้ว การอย่างธรรมเนียม
 ประเทศไทยกับธรรมเนียมฝ่ายยุโรปไม่เหมือนกัน การจะควรประการใด
 ขอท่านได้บอกให้ทราบ ข้าพเจ้าจะได้อำนาจให้ถูกต้องตามธรรมเนียม
 มองตาคินตอบว่าการอย่างธรรมเนียมนั้น ท่านอย่าได้วิตกเลย
 ข้าพเจ้าจะช่วยชี้แจงให้ท่านทราบทุกอย่าง พวกนี้อยู่ประมาณครึ่ง
 ชั่วโมง อัครมโหรีสำเร็จราชการเวอรบแลก้ามคนเวอรบ ๖ นายก็ลา
 กลับไป แต่มองตาคินคอยทออยู่ที่เรืออัครโมเต เวลา ๔ โมงเช้า
 ก้ามคนมือแตรก็จัดเรือ โยต ๘ กรรเซียง ๘ กรรเซียง ๖ กรรเซียง ๔
 กรรเซียง ๔ ลำ ราชทต อปทต ตริทต แต่งตัวเหมือนเมอชนเมออง
 สิงคโปร์ มองตาคิน ยาทหลวงลยวิคัลอนนาคี ก้ามคนมือแตรก็
 เชิญพระบรมราชสาส์นพระบรมราชสาส์นไปเรือโยต ๘ กรรเซียงลำหนึ่ง
 ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสมียน ลำคนใช้แต่งตัวตาม
 บันทาศึกก็ไป ๓ ลำ ทหารเรืออัครโมเตแต่งตัวถอยนโรแฟนย่นแถว
 คำนับส่งตามธรรมเนียม แล้วยิงปืนใหญ่สลุตส่งทุก ๓๓ นาที มองตาคิน
 บอกว่าเป็นธรรมเนียมฝรั่งเศส เรือรบใหญ่ทอคอยหน้าบอมล้าหนึ่ง
 ยิงปืนสลุตคำนับยิง ๒๓ นาที ทหารเรือรบทอคอยในอ่าวถอยนยนคำนับ
 มกลองมแตรพร้อม ทตมาถิงท่าแล้วเชิญพระราชสาส์นขนรถ มี
 บพาทย์ฝรั่งประโคมททำสำรับหนึ่ง ๓๖ คน ทหารขนยนแถวคำนับ
 พระราชสาส์นสองข้างถนนตลอดจนถึงโฮเต็ลทางประมาณ ๒๐ เส้นเศษ

๖ นาย ไปหาขอขมแทนเจ้าเมือง มีขุนนางนายทหารอยู่ด้วยเจ้าเมือง
 ๘ นาย พุกกันอยู่กึ่งโมง เจ้าเมืองให้เอาน้ำองุ่นของหวาน น้ำกาแฟมา
 เลี้ยงทุกคนทุก เวลา ๕ โมงเช้าลากลับมาโฮเต็ล เวลาเที่ยงเจ้า
 เมืองให้เอามิราลพาทุกคนทุกไปคูเรือรบใหญ่ ๕ ชั้นรายแควม
 มีปืนใหญ่กระสุน ๘ นิ้วทง ๕ ชั้น มีทหาร ๒,๐๐๐ คน ทหารทำท่ายิงปืน
 ใหญ่กระยวรบให้ทุกคนทุกแล้ว ทุกคนตกลงจากกำปั่นรบ ทหาร
 ยิงปืนสลักสัง ๓๗ นัด แล้วพาไปคูเรือขุดเป็นเรือพระที่นั่งสมเด็จพระ
 เจ้าแอมเปอเรือเสด็จไปเที่ยวเล่นทะเล เป็นเรือกลไฟจักรข้างในเรือ
 ขุดถนนมีห้องตกแต่งประดับประดางดงาม สิ่งของซึ่งใช้ในเรือมีตรา
 พระนามสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรือประจำอยู่ทุกสิ่ง ครั้นกลับมาบนบก
 แล้วมองตึกนิพาทุกคนทุกไปคูสวนดอกไม้ ในย่านเจ้าเมือง ที่ข้างหล่อ
 เหล็กแห่งหนึ่งทช่างบนแห่งหนึ่ง ทช่างพนเซออกแห่งหนึ่ง แล้วพา
 ไปคูแมนแฟกเจอทช่างเหล็กแห่งหนึ่ง ทช่างกลึงแห่งหนึ่ง แล้วพา
 ไปคูคลังสำหรับไว้เครื่องเครื่องต่าง ๆ จัดตั้งประดับเป็นลายดอกไม้
 ต่าง ๆ ข้าง ประดับเป็นรูปถั่งแลรูปสัตว์แลลายอื่น ๆ อีกหลายอย่าง
 ที่เป็นของแขวนไว้นั้นประดับเป็นตราดอกไม้ข้าง ประดับเป็นระย้าต่าง ๆ ข้าง
 ประดับแล้วไปทวยเครื่องอาวุธทงสนคเรียบร้อยงดงาม แล้วไปคูเครื่อง
 มือเลขของเครื่องสวมตัวคนสำหรับทำการไถนา เครื่องทสวมตัวคน
 ศัริษะทำทวยทองเหลือง ในตาทำทวยแก้วหนา ปล้องที่หายไปนั้นทำ
 ทวยขางเป็นสายยาวล่อยชนมาอยู่พ่นน้ำ แล้วมีเสื่อกางเกงถุงมือถุงเท้า

ทำด้วยยางติดกับทองเหลืองหุ้มทศรอบศีรษะ แล้วมีช่องสำหรับใส่เครื่อง
 มือติดกับเขวทวย เมื่อทศานทศคนนั้นผู้รักษาให้คนทศเคียวทำการได้นำสวม
 เครื่องแล้วลงไปค้ำน้ำให้ทศต ครั้นคนทศน่านนั้นกลับขึ้นมาบนยกแล้ว
 เปลื้องเครื่องออกเสีย เสื้อผ้าที่ใส่ทศนั้นหาแยกไม่ แล้วไปต่อเรือ
 ก่อด้วยศิลา ๓๒ คู่ว เรือรบนั้นเป็นเรือกลไฟจักรท้ายทศลำ มีกำมค้น
 ออฟฟิเชอทหารพร้อมหัดซ้อมทศเวลา เรือรบนั้นทศพา ๔ ชั้นข้าง ๓ ชั้น
 ๒ ชั้นข้าง มีปืนใหญ่ประจำเรือลำละ ๖๐ บอกข้าง ลำละ ๗๐ บอกข้าง
 ถ้ามีจักรวาทเวลาไร อิศมิวาลยังค้ำให้ไปเวลาใดก็ค้ำให้ไปในเวลานั้น
 เวลาค่ำเจ้าเมือง ๓ ขุนนาง ๓๐ นาย หลวงภรรยาเจ้าเมือง ๓ หลวง
 ญาติมองคิคนี ๒ รวม ๓๕ มากินโต๊ะพร้อมด้วยทศทศไฮเตล เวลา
 ๒ ยามก็เลิกลากลับไป ทศานทศพักอยู่เมืองตลน ๒ วัน

วันอังคารเดือน ๘ ขึ้น ๔ ค่ำ เวลาบ่ายโมง ๓ มองคิคนีพาทศ
 นทศขึ้นรถไฟไปจากเมืองตลน ไปตามทางมีเขาศิลาข้าง เนินดินข้าง
 ตามชะวากเขามิทุ่งนายางเล็กน้อย มีขานไม้ไผ่ที่สวนตลอดทาง ทาง
 รถไฟไปนั้นมิอโมงคลอติได้เขา ๖ ค่ายล หยตรถเต็มน้ำเต็มถ่านรัยคน
 ส่งคนทศบ้านตามทาง ๓๓ ครั้ง ถึงเมืองมาเซเวลาบ่าย ๔ โมงเป็นทาง
 ๕๕ ไมล์ ขุนนางจัตรถเทียมม้าตามธรรมเนียมคองรัยทศานทศ ๕ รถ
 พาทศขึ้นรถไฟไปอยู่ไฮเตล ๓ ขื่อเตอกชลอนี่ มองคิคนีถากขอยด้วยทศ
 นทศ เวลาค่ำมองคิคนีพาทศไปเที่ยวตลนลาตชายของ ตามถนน
 ตลนนั้นสว่างไปด้วยโคมไฟที่ทุกถนน เทียวคอยู่ระน ๒ ยามกลับมา
 ไฮเตล

วันพุธเดือน ๗ ขึ้น ๕ ค่ำ เวลาเช้ามองตึกนักยชุนนางเจ้าภายใน
 พาทตานทศไปตกกำแพงกันคลื่นที่ปากอ่าวก่อด้วยศิลา หน้ากำแพงนั้น
 ก่อด้วยอิฐๆนั้นทำด้วยก้อนศิลาเล็กๆย้อยก้อนกรวดมาประสมปนดพิมพ์
 ยาว ๖ ศอกกว้าง ๓ ศอก ถมตลอดกำแพงยาวประมาณไมล์หนึ่ง ที่
 ถมยังไม่ได้ก่อกำแพงก็มี ทำขอมไว้นอกถนน ๒ ขอมมบนขอมละ
 ๖ ขอก ทางจำเพาะเรือเคียว ในอ่าวมีเรือลวกค้าแลเรือเมล์จอดได้ชด
 ผง เรือจอดอยู่ในอ่าวเมืองมาเช่นนี้ทั้งเรือใบเรือกลไฟใหญ่น้อยประมาณ
 ๓๐๐ ลำ แล้วพาไปทศสัตว์ต่างๆ ทำคอกแลกรงขังไว้ในสวนขนูเขา
 มีช่างชั่งชั่งหน่งท้าวเวเหล็กกนไว้ ในรั้วเหล็กนั้นทำสระไว้สำหรับให้
 ช่างชานน้ำสระ ๓ ทำคอกไว้ให้นอนหลัง ๓ เขาฝากให้กินขนมขมขิง
 เหล้าแวน เจ้าของฝากให้เขาแตรว่าเท่าเป็นจังหวัดเพลง สัตว์อีกอย่าง
 หนึ่งควลายคล้ายกวางขาวบนศีรษะเป็นขม ๒ ขมเหมือนเขากวางเมื่อแรก
 ขน หน้าแลใบหูเหมือนกวางแต่ตอนนั้นยาวประมาณ ๔ ศอก ทำยคำ
 ทางสั้นเหมือนหางสกร ฝรั่งเศสเรียกว่าชีครายเฟอ ให้กินขนมขม
 เป็นอาหารทำโรงให้อย่างงาม ยังสัตว์อื่นมีอีกหลายอย่างแต่เป็นสัตว์
 คล้ายกับสัตว์ในกรุงสยาม เมืองมาเซหามีคลองน้ำจืดไม่ ชาวบ้าน
 ชาวเมืองใช้น้ำย้อ มีโรงจักรสูบน้ำทำท่อลำไปทั่วเมือง แลลำไป
 เข้าสวนเข้านาทุกแห่ง ในเมืองทำท่อเหล็กลำน้ำมาตุคน ๔ ทำบด
 ทำรูปสัตว์ต่างๆไว้ให้น้ำไหลออกจากปากสัตว์ มีท่อใหญ่สำหรับเทน้ำ
 ไสโครกไหลออกไปทะเลที่หนึ่ง ทพนกนริมเขานันปลุกต้นไม้ไว้เป็นที่

ประชุมคนนั่งเล่นเวลาเย็น ๆ ทั้ง ๕ ตำบล เจ้าเมืองแลขุนนางหาได้มา
หาพูดไม่ ทูตาทักก็ไม่ได้ ไปหาเจ้าเมือง

วันพฤหัสบดีเดือน ๘ ขน ๖ ค่าเวลา ๕ โมงเช้า มองตึกนี้เชิญ
ทูตาทักขึ้นรถไฟไปจากเมืองมาเซ ทางรถไฟลอคอยู่โมงค์ ๘ แห่ง
มีสะพานข้ามแม่น้ำใหญ่ ๕ ตำบล เล็ก ๒ ตำบล รวม ๖ ตำบล ตามทาง
เป็นทุ่ง มีคอกขานสวนที่นาตลอดจนถึงเมืองไลยอน ถึงเมืองไลยอน
เวลาย้าย ๕ โมงเศษเป็นทาง ๑๖๘ ไมล์ เจ้าเมืองจัตราเจียมม้าค้คอบ
รับทูตาทัก ๕ รถ มีทหารขีมนำหน้ารถ ๕ ม้า พาทูตาทักไป
อยู่โฮเต็ลชอการาน มองตึกนี้ก็อยู่ด้วยทูต มีทหารสพายทาบรักษา
ประตูโฮเต็ลอยู่ยามละ ๒ คน เมืองไลยอนนั้นไกลทะเลแต่มีแม่น้ำใหญ่
เข้าไปถึงเมือง เป็นหาคทรายน้ำคน เหนือเมืองโตเมืองมีขานตลอด
มีโรงจักรสบน้ำล้ามท่อเข้าไปทุกบ้านทุกตึก มีทน้ำไหลออกจากปาก
สัตว์เป็นทีประชุมนั่งเล่น ๓๐ ตำบล

วันศุกร์เดือน ๘ ขน ๗ ค่าเวลาเช้า มองตึกนี้พาทูตาทักไปดู โรง
ช่างทำของต่าง ๆ เป็นเมืองท่าผ้าแพรคี่ ช่างทอนั้นทอเป็นรูปมนุษย์แลรูป
สัตว์ต่าง ๆ ก็ได้ ทอเป็นรูปสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอ รูปพระมหะ
รูปพระเจ้าลูกยาเธอ รูปกวีนิวกตอเรีย รูปเจ้าหญิงลูกเธอ ทำ
เป็นท่อน ๆ พอโตหน้ากระพก รูปช่างผู้คิก รูปทหารผู้ใหญ่ก็มี ช้อ
ขายกันในกรุงปารีสในย่านในเมืองมาก รูปนี้แม่แต่สีขาวสีดำ เป็นลาย
เส้นเขียวเหมือนรูปถ่าย สีอื่น ๆ ก็มีไม่ ถ้าถ่ายรูปออกไปให้กัษ
ช่างแล้ว ช่างก็ทอได้ทุกรูป เวลาย้ายโมงหนึ่งเจ้าเมืองขุนนางฝ่าย

เล็ก ๒ ค่ายรวม ๕ ค่าย มีไฮเคิลหยุดรถกินโต๊ะแห่งหนึ่ง รถหยุด
 เต็มน้ำเต็มถ่านรั้วคนส่งคน ๑๔ ครั้ง ตามทางมีบ้านมีเรือนมีนาแล
 สวนตลอดไปจนถึงโรงพยาบาลกรุงปารีส เวลาค่ำทุ่มหนึ่งถึงกรุงปารีส
 เป็นทาง ๓๘๔ ไมล์ คอเวอนแมนต์ให้จัดรถรับที่ตานทต ๕ รถเทียบ
 ม้าคู่ มีทหารขมาสพายคายน้ำหน้ารถ ๕ ม้าตามหลัง ๔๘ ม้า คน
 เบาแตร ๒ ม้า นายทหารนำหนง รวม ๕๕ ม้า พาตตานทตไปอยู่ไฮเคิล
 ซอแปนเรศย์โร ว่าเป็นที่สูงสะอาด มองตักนิกยทตย่คนและฟาก
 ถนน ไกลกันทางประมาณ ๒ เส้น มีโปลิศสพายคายเติรยามรักษา
 ยามละ ๒ คน จัดรถไว้ให้ใช้ ๓ รถ มีคโกโคเสมียนที่เขามา
 กรุงเทพ ๆ ด้วยมองตักนิกนนั้น มากินโต๊ะอยู่ด้วยตักคนหนง คอเวอน
 แมนต์ให้เสมียนพทอังกฤษโตมากักขอยู่ทไฮเคิลคนหนง ซอมิคล้าเบ.

ตอนที่ ๒ ว่าด้วยราชทูตเข้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าเธอหม่อมเจ้าหญิงเสด็จ

วันจันทร์เดือน ๘ ขึ้น ๓๐ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมง มองค์คนฟ้าราชทูต
 อยู่ทศ ตรุทศ นายสรวิชัย หลวงอินทมนตร ขุนมหาสิทธิโวหาร
 หลวงชาติสุนทร ขุนสมัคย์บริวาร ๘ คน แต่งตัวตามชั้นตาศักดิ์คิน่า
 หนึ่งสี่เจ้าพระยารวิวงศมหาโกษาธิบดีทพระคลัง ไปให้มินิกเศอทวแนล
 ผู้สำเร็จราชการต่างประเทศ มินิกเศอทวแนลออกมารับเชิญทูตาทนท
 ให้งั่งแกอตามลำดับ แล้วราชทูตออกแก่มินิกเศอทวแนลว่า ข้าพเจ้า
 เชิญหนึ่งสี่เจ้าพระยารวิวงศมหาโกษาธิบดีทพระคลัง ผู้ว่าการต่าง
 ประเทศคำนับมายังท่านณนี้ ๑ ราชทูตจึงส่งหนึ่งสี่ให้มินิกเศอทวแนล ๑
 รับหนึ่งสี่แล้วถามราชทูตว่าททานทตามทางสบายอยู่หรือ ราชทูต
 ตอบว่าเป็นสขสบายอยู่ พดจาอยู่ประมาณครู่หนึ่งแล้วคนใช้เขาน้ำกาแพ
 น้ำองุ่นขนมน้ำแข็งมาเลี้ยงททานท พดกันอยู่ประมาณโมงหนึ่งลากลับ
 มาโฮเค็ด

วันอังคารเดือน ๘ ขึ้น ๓๑ ค่ำ เวลาบ่าย ๔ โมง มินิกเศอทวแนล
 ก็มองค์คนมาหาททานททโฮเค็ด แล้วมินิกเศอทวแนลถามว่า
 ททานทมาอยู่ทโฮเค็ดสบายค้อยหรือ เดือนนี้เป็นระตร้อน ราชทูต
 ตอบว่ามีความสบายอยู่มีสุรอนนี้ แล้วราชทูตถามมินิกเศอทวแนลว่า
 ท่านกำหนดจะให้ททานทเฝ้าสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอวันไร มินิกเศอ

ทวนแนลทอขว่าจะไปกราบทูลสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเวอก่อน จะไปรต
 ให้เฝ้าวันโรจจะกำหนดให้ทวาย มีนิกเตอทวนแนลว่าอยากจะใคร่ดูเครื่อง
 มงคลราชบรรณาการ ราชทูตจึงสั่งผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ
 ให้เชิญหีบเครื่องมงคลราชบรรณาการที่เป็นเครื่องทองลงยา เครื่อง
 ทองคำ เครื่องอาวธมาเบิกให้ดู แล้วมีนิกเตอทวนแนลชมว่าเครื่องมงคล
 ราชบรรณาการทำทกรงสยามงามดี เป็นของประหลาดยังไม่เคยเห็น
 ราชทูตจึงจัดสิ่งของในหลวงซึ่งไปรต ๗ พระราชทานออกไปให้แก่มีนิกเตอ
 ทวนแนล ไตรถม ๓ ภาคมถลม ๓ กลองขหรือถม ๓ รวม ๓ สิ่ง กับ
 คายสนักถมผลกาไหล่ทองข้าง หุ้มทองคำประดับพลอยตามกาละขิงห
 ผงดอกไม้ทองคำเล่ม ๓ ราชทูตให้แก่มีนิกเตอว่าเป็นของพระเจ้า
 นียงยาเออ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทฝากมาพระราชทานแก่มีนิกเตอ
 ทวนแนล มีนิกเตอทวนแนลไตรยสิ่งของทั้งปวงแล้วมีความยินดีเป็น
 อนมาก พุกจาอยู่ประมาณชั่วโมงครึ่ง มีนิกเตอทวนแนลแลมอง
 คิคนี้ลากลับไป.

วันพฤหัสบดีเดือน ๘ ขึ้น ๑๓ ค่ำ เวลาเช้ามองคิคนี้มาบอกทูต
 นททว่า มีนิกเตอทวนแนลไต่ไปเฝ้ากราบทูลสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเวอ
 แล้วมรยสั่งกำหนดให้ทูตาทตเฝ้าถวายพระราชสาส์นเครื่องมงคลราช
 บรรณาการที่พระราชวังฟอเตสไปล ณวันพฤหัสบดีเดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ
 เวลาบ่าย ๕ โมง จะต้องไปรตไฟ ราชทูตจึงว่ากับมองคิคนี้ว่าขอท่าน
 ไต่ไปหารอมีนิกเตอทวนแนลด้วย มีนิกเตอจะไปรตให้ทูตาทตเฝ้าลัก
 กคน มองคิคนี้ตอบว่าการขอนไม่ใช้ธุระของมีนิกเตอทวนแนล แล้ว

แต่ราชทูตจะเห็นควร ราชทูตจะจัดให้เฝ้าสักกคนขอให้ข้าพเจ้าทราญด้วย
 ราชทูตจึงให้ทำบาญชีชอทูตตามทศทระให้เฝ้านั้น ราชทูต ๓ อพยทต ๓
 ศรทต ๓ ผู้กำกับเครื่องมวงคตราชบรรณาการ หลวงอินทรมนตรี ๓
 นายสรพวิชัย ๓ ขุนมหาสิทธิโวหาร ๓ หมื่นจักรวิจิตร ๓ สักคน
 นายสมบุญบุตรราชทูต ๓ นายชายบุตรอพทต ๓ นายเอี่ยมมหาคเล็ก ๓
 เสมียน ขนสมัคคต ๓ หลวงชาติสุนทร ๓ สาม ขนจรเจนนทเส ๓
 นายเอี่ยม มหาคเล็ก ๓ รวม ๓๕ คนนั้นให้เฝ้า แต่หมื่นจินตการักษ
 ผู้กำกับเครื่องมวงคตราชบรรณาการ ในพระบวรราชวัง ๓ นายหวาด
 บุตรพระยาอภัยสงคราม ๓ นายเนตร มหาคเล็ก ๓ สามคนนั้นหาให้เฝ้าไม่
 แล้วราชทูตจึงให้จดหมายรายชื่อคน ๓๕ คนซึ่งจะให้เฝ้ามอขให้แก่
 มอขตคนี้ ๆ รัยจดหมายแล้วลากลับไป เวลาคามอขตคนี้พาทตตามทต
 ไปดูละคอนโรงใหญ่ในเมืองปารีส ละคอนนั้นเล่นแกคคล้ายกันกขทเมือง
 ไลยอน แต่โรงแลเครื่องเล่นแลฉากเครื่องตั้งแต่งแขแรงกว่าเมือง
 ไลยอน จะพรรณาไปก็ยคยาวนาน เวลา ๒ ยามละคอนเล็ก แล้วทูต
 นทตก็กลับมาโฮเต็ล.

วันศุกรเทอน ๘ ขน ๓๕ ค่ำเวลาเช้า มอขตคนี้พาช่างเขียนถ่ายรูป
 มาทโฮเต็ล มอขตคนี้บอกว่ามีขสั่งสมตั้งพระเจ้าแอมเปอเรือให้พาช่าง
 มาขอให้ทตแต่งตัวอย่างไทย จะให้ช่างถ่ายรูปไว้สำหรับแผ่นคิน ใน
 เวลานั้นช่างได้ถ่ายรูปราชทูต รูปนายสรพวิชัย ๒ คนแผ่นหนึ่ง รูป
 อพยทต รูปนายชาย ๒ คนแผ่นหนึ่ง ศรทตแผ่นหนึ่ง หลวงอินทรมนตรี

แผ่นหนึ่ง ขุนมหาสิทธิโวหารแผ่นหนึ่ง รวม ๕ แผ่น แล้วเขียนประธาน
ให้สเหมือนสัคววอย วันพฤหัสบดีเดือน ๘ แรม ๕ ค่ำ เวลาเช้า ๒ โมง
มองคิคนีพาขุนนางเจ้าพนักงานมารับเครื่องมุงกลราชบรรณาการ ไปตั้ง
ที่พระราชวังฟอเคลปอล ราชทูตจึงให้หลวงอินทรมนตรี ขุนมหาสิทธิ
โวหาร แต่งตัวตามขันทาคักกั ๒ นายกำกับไปจะได้จัดตั้งด้วย ครั้นเวลา
บ่าย ๒ โมงครึ่ง มาเชอวายยางขุนนางฝ่ายทหาร ๓ มารอนเตลริค
ขุนนางฝ่ายกรมท่า ๓ มองคิคนี ๓ สามคนจึงตรวจมารับทศานทศทโชเคิล
๕ รด เทียมม้า ๕ ม้า สารถีขับรถไล่ห่มวกักทอง ไล่เสือกทองขับรถละ
๒ คน ราชทูต อปตต ตรัทต แต่งตัวไล่สนับเพลา นั่งยกทอง คาค
เข็มขัก คาคกรองทอง ไล่เสือกเขียรระบับอย่างน้อยชั้นใน ไล่กรวยกรองทอง
ชั้นนอก ราชทูตขับกระบี่ผูกทองกำลงยา ไล่มาลามิพระตราจเมเกล้า
ประกบเพชร อปตตขับกระบี่ผูกนากข้างทองกำประกบพลอย ไล่มาลา
มิพระตราจเมเกล้าประกบทับทิม ตรัทตขับกระบี่ผูกกาไหล่ทอง ไล่
ทรงประพาสมิพระตราจเมเกล้าทองกำ ขาคหลวงลุยวิคลอนนาคีล้ามใหญ่
นายสรพรวิชัย หมุนกรวิจิตร นายสมบุญบุตรราชทูต นายชาย
บุตรอปตต ขุนสมย์ตบคี่ หลวงชาติสุรินทร์ ขุนจรเจนทเลล้าม นายเขย
ล้ามมหาคเล็ก นายเขยมมหาคเล็ก แต่งตัวตามขันทาคักกั ๓๖ คน
รถหนึ่งเป็นรถราชทูตเชิญหีบพระราชสาส์นขบวนมีขุนนางไปด้วยในรถ
มาเชอวายยางขุนนางฝ่ายทหาร ๓ มองคิคนี ๓ ขาคหลวงลุยวิค
ลอนนาคี ๓ รถสองนั้นอปตต ตรัทต มารอนเตลริคขุนนางฝ่ายกรมท่า ๓
นายชายบุตรอปตต ๓ รวม ๕ นาย ผู้กำกับเครื่องมุงกลราชบรรณาการ

เสียมียน ล่ามไป ๓ รถ ออกจากโฮเต็ลทางไมล์หนึ่งถึงที่โรงพักรถไฟ
 มีขุนนางฝ่ายทหารฉายพลเรือนคอยรับที่สถานีรถไฟหลายนาย
 แลวมองตักคนเชิญทูตานุทูตให้เชิญพระราชสาส์นขึ้นรถไฟ ขุนนาง
 ที่มาคอยอยู่ทันทันไปพร้อมกันทูตานุทูต ทาง ๑๒๐ ไมล์ ถึงที่รถไฟ
 ณพระราชวังฟอเตลไปล ทูตานุทูตลงจากรถไฟแล้วเชิญพระราชสาส์น
 ขึ้นรถเทียมม้า & ม้าทกรดไปตามถนน ราษฎรยกธงตามหน้าต่างทุกคก
 ไปทาง ๓๐ เส้นถึงพระราชวัง มีพาทย์ประโคมสำหรับหนึ่ง ๓๖ คน มี
 ทหารแต่งตัวดอขนไรแฟนยืนข้างถนนข้างละ ๒ แถวเป็นทหาร ๒,๐๐๐ คน
 ทหารใส่เสื้อเกราะขม้ายืนหลังทหารบันข้างละ ๒ แถวเป็นทหาร ๔๐๐ ม้า
 รวมทหาร ๒,๔๐๐ คน กำแพงวังด้านทางทิศเข้านั้นเป็นรั้วเหล็ก ขอบค
 บั๊กทอง มีประตูใหญ่ & ประตู รถทูตานุทูตเข้าไปในพระราชวังถึง
 บันโคเคย ทูตลงจากรถแล้ว ขุนนางพาทูตานุทูตขึ้นไปบนค้ำหนัก
 เข้าพระทวารลกละเขวไปประมาณเส้นหนึ่ง มีทหารใส่เสื้อเกราะยืน ๒ แถว
 ดอคายดอชวานประมาณ ๕๐๐ คน ครั้นถึงห้องพระตำหนักแห่งหนึ่ง
 ขุนนางฝ่ายกรมวังออกมารับให้ทูตานุทูตหยุดพัก เชิญพระราชาสาส์น
 ออกแล้ว ราชทูตเชิญพระราชสาส์นในพระบวรราชวังรวมลงในพาน
 พระราชาสาส์นใหญ่ มวงคิกนิกยขุนนางกรมวังนำราชทูตเชิญพระบรม
 ราชสาส์นแลพระบวรราชสาส์น ก็ยกทูตานุทูตเข้าไปถึงห้องพระโรง
 ที่เสด็จออก แล้วคลานตามล้าก็เข้าไปถึงหน้าพระที่นั่ง ราชทูต
 ก็วางพานพระราชสาส์นลง ห่างกับที่สมเด็จพระเจ้าแฮมเปอเรอเสด็จออก
 ยประทับอยู่นั้นประมาณ ๘ ศอก ทูตานุทูตพร้อมกันถวายบังคมครั้งหนึ่ง

แล้วหมอบอยู่ ราชทูตอ่านทูลเบิกถวายพระราชสาส์นเครื่องมงคล
 ราชบรรณาการเป็นคำไทยก่อน แล้วขาดหลวงวิศิษฐอนนาคิลำม่าน
 แปลเป็นคำฝรั่งเศสถวายจบแล้ว ๆ ทูตอ่านทูลพร้อมกันถวายบังคมอีก
 ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอมีรับสั่งตอบว่า ขอพระทัยสมเด็จพระ
 พระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์ ที่ใครรบทูตแลขุนนางเรอรับซึ่งเข้าไป
 กรุงเทพมหานครโดยความยินดี แล้วสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามแต่ง
 ทูตอ่านทูลให้เชิญพระราชสาส์นเครื่องมงคลราชบรรณาการมาเจริญท้าว
 พระราชไมตรีอีกนั้น ขอพระทัยสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามเป็นอันมาก
 แต่ก่อนกรุงฝรั่งเศสกับกรุงสยามอยู่ไกลกัน เคยวันฝรั่งเศสโตเมือง
 ไช้จ๋อนเขตแดนญวนเป็นของฝรั่งเศส แผ่นดินก็ใกล้กันกับกรุงสยาม
 คอเวอนแมนทั้งสองฝ่ายมีระการารสังโตะโตปรักษาหารอกัน พระ
 ราชไมตรีก็ระโตะสนิทกันมากทวขึ้นไป ขอให้สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม
 ทั้งสองพระองค์ ทรงพระชนมายุยืนยาวให้มาก พระราชไมตรีทั้งสอง
 พระนครระโตะถาวรวิวัฒนาสืบไปภายหน้าชั่วฟ้าแลดิน ทูตถวายบังคม
 พร้อมกันอีกครั้งหนึ่ง แล้วราชทูตเชิญพานพระราชสาส์นเข้าไปถวาย
 สมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอทรงรับค้อพระหัตถ์ แล้วส่งพระราชสาส์นให้
 มินิสเตอทวแนลผู้สำเร็จราชการต่างประเทศ ราชทูตคลานถอยออกมา
 ดงทเฝ้าทูลถวายบังคมอีกครั้งหนึ่ง ขุนนางบอกว่าจะเสด็จขึ้น
 ทูตอ่านทูลพร้อมกันถวายบังคมคลานถอยหลังออกมา แล้วมีรับสั่ง
 ให้ทูตอ่านทูลยอนชนทุกคน สมเด็จพระเจ้าแอมเปอเรอแลแอมเปอเรคพระ
 มเหสีพระเจ้าลูกยาเธอเนไปเลี่ยน เสด็จมาไต่ถามทุกข์สู่ถึงสมเด็จพระ

พระเจ้ากรุงสยามทั้งสองพระองค์ แลพระบรมวงศานุวงศ์ท่านเสนาบดี
 ผู้ใหญ่แลท้าวทนต์ แล้วยังสั่งให้หาตัวนายชายมาให้พระเจ้าลูกยาเธอ
 เนิไปเลียบนรับมอ นายชาย สมเด็จพระเจ้าแอมเปอ เรอนั้นตรีศภาษา
 ฝรั่งเศส แอมเปอศพระมเหษินั้นตรีศภาษาอังกฤษ แลแล้วเสด็จเลย
 ไปทอศพระเนตรเครื่องมงคตราชบรรณาการ รัชสั่งว่าฝีมือช่างไทยทำ
 สิ่งของลงยาลายสลักประคียบเพชรประคียบพลอยงามกว่าของในประเทศอื่น
 แลแล้วเสด็จขึ้น เมื่อแอมเปอศพระมเหษินเสด็จมานั้น มีหญิงสาวแต่งตัว
 มิใช่ไม่เพชรผกคอบ ใส่กำไลมือประคียบเพชร ถือชายพระภษา ๕ คน
 ท้องพระโรงที่เสด็จออกนั้น พนสองชั้น ๆ บนมีพระแท่นยาวแลวมพระ
 พระที่นั่งเรียงกัน ๓ องค์ สมเด็จพระเจ้าแอมเปอ เรอเสด็จประคียบพระ
 ทนงองค์กลางมีเศวตฉัตร ทรงพระมาลาออกแฮศ ทรงฉลองพระองค์
 กำ ทรงพระสังวาลแพรแถบแดงห้อยพระตรา ทรงสนับเพลาแดงรวคำ
 ส่องข้างทรงพระแสงผกหนึ่งคำ แต่งพระองค์เหมือนอย่างนายทหาร
 แอมเปอศพระมเหษินั้นทรงเครื่องขาวประคียบแล่วไปด้วยเพชร ประคียบ
 อยู่พระที่นั่งข้างซ้าย พระเจ้าลูกเธอทรงเครื่องดำอย่างทหาร เสด็จขึ้น
 ขยขวางพระที่นั่งผายฉลา ข้างขวามือทหารแต่งตัวถือกกระบองยื่นอยู่ ๓๗ คน
 ข้างซ้ายมีหญิงภรรยาชนนางข้าง สาวใช้ข้าง ยื่นอยู่ ๓๐ คน ชั้นล่าง
 เปนแท่นนางเฝ้า มีนศเตอแลชนนางผู้ใหญ่น้อยแต่งตัวสพายดาบยื่น
 เฝ้าอยู่ข้างละ ๓๘ คน ท้าวทนต์เฝ้าอยู่กลางชนนาง ถือกธอกมา ๒ ข้าง
 ท้องพระโรง ทรงเครื่องมงคตราชบรรณาการ มอองค์คนพาท้าวทนต์
 ไปคห้องแลพระแท่นของแอมเปอศพระมเหษิน มีหลายห้องมีเตียงโต๊ะ

เกาออกแลเครื่องใช้สอยต่างกันทุกห้อง เครื่องทรงของแอมเปร์ศพระ
 มเหสีที่แต่งพระองค์เมื่อออกรับทศานทคนนักทรงเปลื้องกองไว้ในห้องให้
 ทศานทศกศด้วย แลวมอริกคนกับขนนางกรมวังก็พาทศานทออกไปที่
 ห้องแห่งหนึ่ง แอมเปร์ศพระมเหสีเสด็จมายืนส่วยชนมอัยทนน แล้ว
 จึงพระราชทานให้ราชทูต อปทต ตรีทูต ๆ ได้รับชนมต่อพระหัตถ์
 แอมเปร์ศพระมเหสี แต่ผู้กำกับเครื่องมงคลราชบรรณาการ เสด็จยื่น
 ถ้ามวยสิ่งให้ขุนนางแจก แอมเปร์ศพระมเหสีจึงรับสั่งให้หาตัวนายชาย
 ไปให้ใกล้แล้วตรัสกับมองตคินว่าทรงพระเมตตาตายนายชายมาก จะทรง
 ชุบได้หรือไม่ได้ มองตคินทูลว่าได้ แอมเปร์ศพระมเหสีก็ทรงชุบ
 นายชายแล้วประทานชนมให้ต่อพระหัตถ์ แล้วแอมเปร์ศพระมเหสีรับสั่ง
 แก่ทศานททว่า สิ่งของซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงยินดีมานั้นเป็น
 ของงามดี จะเก็บรักษาไว้เป็นคหรงระลกถึงสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม
 ทั้งสองพระองค์ ทศานทททูลว่าของถวายนั้นเป็นเครื่องสำหรับขัตยราช
 ตระกูลของกษัตริย์อย่างสูง ใช้ได้แต่ในหลวง แล้วแอมเปร์ศพระ
 มเหสีก็เสด็จขึ้น มองตคินกับขนนางกรมวังก็พาทศานทตไปกินโต๊ะ
 ที่ห้องแห่งหนึ่ง ประมาณครึ่งชั่วโมงมองตคินก็พาทศานทตขจรถ
 กลับจากพระราชวังฟอเตลไปล ขจรถไฟกลับเวลาค่ำทุ่มหนึ่งถึงโฮเตล
 ที่กรุงปารีส.

ตอนที่ ๗ ว่าด้วยราชทูตเที่ยวทูตสถานที่ต่าง ๆ

วันเสาร์เดือน ๘ แรม ๗ ค่ำ มองคิคนี่เชิญราชทูต อปทต
 ตรีทต นายชายบุตรอปทต ยาคหลวงลยวิศลอนนาคี ไปที่ขานมอง
 คิคนี่อยู่ ราชทูตว่ากับมองคิคนี่ว่าทตาทตไคเฝ้าสมเด็จพระเจ้าแอม
 เปอเรือแล้ว ท่านจะให้ทตาทตไปหาขนางที่แห่งไคบ้างก็แล้วแต่ท่าน
 มองคิคนี่ว่ากับราชทูตว่าจะพาทตาทตไปเฝ้าเจ้าหญิง นองนางเออองค์
 หนึ่ง กับมนตรีเตอมริน ผู้ว่าการกำขนรบคณหนึ่ง แต่ขนางนอกจากนั้น
 ทตาทตให้แต่กำขไปก็ไค พุคกัณอยู่ประมาณชั่วโมงหนึ่งลากลับมา
 โยเค็ล.

วันจันทร์เดือน ๘ แรม ๘ ค่ำ เวลาบ่าย ๕ โมง มินิศเตอทวแนล
 กับมองคิคนี่มากินไคะทวยทตทพก มินิศเตอทวแนลบอกทตว่าของ
 ถวายพระเจ้านองเออนั้น ให้ทตพาไปเฝ้าถวายเองจงจะคิ ราชทูตตอบ
 ว่าชอบแล้ว มินิศเตอทวแนลบอกทตว่าพระราชวังแวคไซนนั้น ทำไว้
 แต่โยราณไม้ไคคักแปลง ครั้งแผ่นดินพระเจ้าลวิศที่ ๓๕ ทตไทยไคไป
 เฝ้าทรงหนึ่ง พระเจ้าลวิศเสด็จออกรบทตทนั้น ควรทตาทตจะไปค
 ราชทูตตอบว่าชอบแล้ว มินิศเตอทวแนลว่าวันอาทิตย์เป็นวันเลิกการ
 มีคนไปเที่ยวคมากจะพาทตาทตไปคในวันนั้น พุคกัณอยู่เวลา ๒ ทุ่ม
 มินิศเตอทวแนล มองคิคนี่ก็ลากลับไป.

วันศุกร์เดือน ๘ แรม ๓๓ ค่ำเวลาบ่ายโมงหนึ่ง มองตึกนี้
 พาราชทุต อปทุต ตรีทุต นายสรรพวิชัย หลวงอินทร์มนตรี ขุน
 มหาสิทธิไวยาหาร ขาดหลวงลยวิศลอนนาคี ล้าม ไปหาหมื่นเศกเทอมริน
 ผู้สำเร็จราชการกำนรบ มินิศเศกมรินถามว่าทตานทตมาตามทางมี
 ความสขสขบายอยู่หรือ ราชทุตตอบว่ามีความสขสขบายอยู่ มินิศเศกมริน
 ถามว่าท่านมาชนททำเมืองคลน ๆ นั้นห้ามเรอลกคามให้เข้าออก เพราะ
 เป็นทไวเรอรวแลเป็นท ผกหคทหารเรอ แลทำเครื่องอาวุธใช้ในการ
 เรอ ท่านไคเห็นการทงปวงชอยใจหรือไม่ ราชทุตตอบว่าสิ่งของซ่งไค
 เห็นทเมืองคลนนัน เป็นของทวิเศษประเสริฐสมควรแก่บ้านเมืองใหญ่
 แลวมินิศเศกมรินจึงให้ทของหวานแลผลไม้ น้ำองุ่นน้ำกาแฟมาเลี้ยงทต
 นทต พตกันอยู่ซ่วโมงหนึ่งลากลับไปมาไซเตล ครั้นเวลาค่ำมองตึกนี้
 พาทตานทตไปทละคอนอีกแห่งหนึ่ง เรียกว่าละคอนม้า โรงละคอนนั้น
 ก่อด้วยศิลาทำรูปกลมคล้ายกบข้อม หลังคามงด้วยศิลาคำ คอสองนั้น
 ทำเป็นขานกระพก ข้างในมีเกาธพนปด้วยกามะยเป็นทสำหรับคนนั่ง
 ทกลางโรงนั้นทำเหมือนสังเวียนไคกว้างประมาณ ๓๐ วา กลางโรงนั้น
 มีระย้าแก้วใหญ่ตามไฟกาธระย้าหนึ่ง สว่างไปทงโรง มีประคเข้าออก ๒
 ประค ๆ ข้างหนึ่งนั้นทำเพาะนั่งไคชนท ถ้าคนเขานั่งชนทาคองเสียเงิน
 มาก เพราะไคเห็นไคล ประคซ่งบนเห็นไคล แต่เสียเงินน้อยลง ละคอน
 นั้น เมื่อแรกเล่นมีไคออกมา ๒ คนเล่นทกคเมน แลวมมีผู้ใหญ่ออก
 มาคนหนึ่ง ถอไม้ยาวประมาณ ๕ ศอกมีไม้กางเขนพาคขวางอยู่ข้างบน

ซึ่งชานนกกกลับหน้าไปเสีย หากซึ่งชาติโยนรัยไม่ แล้วหกกคเมนกลับมา
 จับซึ่งชาติสองไต แล้วผู้ใหญ่ที่ข้างล่างนั้นก็โยนซึ่งชาติสาม โยนมา
 โกลเทกนนั้นก็เอาเท้าเกยวซึ่งชาติสองไว้ วางมือกลับหน้ามาจับซึ่งชาติ
 สามไต แล้วเปลี่ยนแปลงท่าทางต่าง ๆ ทำได้เหมือนกันทั้ง ๓ คน
 สิ้นเพลงแล้วก็กลับเข้าโรง แล้วแต่งสันขงตัวขึ้นได้กางเกงได้เสื้อได้
 ไล่หมวกขนเหมือนผู้ชาย ตัวเมียนั้นแต่งเหมือนผู้หญิงแล้วออกมา
 เห็นว่าเท้าเป็นคู่ ๆ สิ้นเพลงแล้วก็กลับเข้าโรง แล้วยังมีวานรขรรค
 ออกมา รถนั้นเทียมด้วยสันขง ๓ มีวานรเป็นสารรถหนารรถตัวหนึ่ง
 ทำยรถตัวหนึ่ง วานรตัวนายแต่งเป็นผู้หญิงผู้ชายนั่งอยู่ในรถ แล้ว
 สารรถกขยรถวิ่งวงไปในสี่เวียน แล้ววานรขรรคทำยรถนั้นโคตลงจาก
 รถแล้วไปปักขงเทียนสนชไฟรถหยุดแล้วก็กลับขึ้นทำยรถตั้งเก่า วานร
 สารรถข้างหน้ากขยรถไฟรถวิ่งวงไปสิ้นเพลงแล้วก็กลับเข้าโรง แต่
 กระบวรสัตว์ขงเล่นนั้นยังเปลี่ยนแปลงอีกหลายอย่างต่าง ๆ จะกล่าวไปถึง
 ปักขงเวลานี้ เวลา ๒ ยามละครอันเล็กแล้ว มองตคนักพาทูตานทต
 กลับมาโฮเต็ด.

วันเสาร์เดือน ๗ แรม ๑๕ คำเวลาบ่ายโมงหนึ่ง มองตคนักพ
 ทูตานทตไปคคลังทำเงิน ที่คลังนั้นก่อด้วยศิลาทำแน่นหนามันคณิก มี
 ห้องมากกว่ามาก แต่เงินที่ในคลังนั้นทำเป็นแท่ง ๕ เหลี่ยมก็มี ที่
 กลมเหมือนขงขงก็มี ที่ยาวเหมือนแผ่นอิฐก็มี กองไว้เป็นแพนกัน
 มากนัก แต่จะทำเป็นเงินแพรงนั้นหล่อไว้แต่งยาวประมาณศอกคย
 กว้างประมาณ ๒ นิ้ว หนาประมาณกึ่งนิ้วอยู่แพนกันหนึ่ง แล้วจึงเอา

มาหยา แต่หยนนถาจะเปรยยกคล้ายกนกขยหาย แต่เป็นเครื่องเหล็ก
 ใช้กลไกมหยท ๑ ท ๒ ท ๓ คงเรียงเป็นแถวกันหลายหยจนดงหยทสุด
 เงินนกกวางไคทเวียรร้อยเล่มอกัน เป็นมันเหมือนกยชดไว้ แล้วเอา
 ไปใส่ในทสำหรับคตให้กลมแห่งหนึ่ง ตคกลมแล้วเอาไปใส่ในทสำหรับ
 ทำเม็ดขอยเงินแห่งหนึ่ง แต่ทหยแลทคตกลมแลททำขอยนั้นไม่ต้อง
 ล้ายากใช้คน ใช้กลไกไฟจกรทงสน คนเป็นแต่คตขอยนเหมยนขอย
 หยออย ทวยเครื่องมอทคตกลมแลททำขอยนั้น เขาทำไว้สำเร็จแล้ว
 จงคตทเคียวไคไม่ต้องล้ายากวุ่นวายหลายท แล้วจึงเอาไปคตตรา ๆ
 แล้วซังกแพรงไคหนักแพรงไคเขาก้อออกเลีย เอาแต่ทไคตาซัง ๆ
 แล้วจึงตมให้ขาว แต่ทคตตราแลซังแลตมให้ขาวบริสทอนนใช้คนทงสน
 ซนขนนมตราบัวอย่างทุกแผ่นคิน แลเงินชาติภาษาอื่น ๆ ก็มีมาก
 ตราบัวเป็นรูปคนก็มี ครนคทัวแล้วมองคคคนักพาทถานทคไปคททอพรม
 พรมนั้นทำเป็นสคัง ไม่เป็นพมเหมยชทคคค แต่ทอได้ทุกอย่าง เป็น
 รูปคนแลรูปสัตว์เป็นคอกไม้คอไคต่าง ๆ ทุกอย่าง งคงามเหมยชกย
 เขยน แต่คนททอนนเป็นผู้ชายทงสน ทถานทคคทัวแล้วเวลาบ้าย
 ๕ โมงเศษกลบมาโฮเต็ล.

วันอาทิตย์ก่อน ๘ แรม ๑๕ ค่ำ มองคคคนักพาทถานทคไปค
 พระราชวังแวคไซ ขนรถไฟไปจากกรุงปารีสทาง ๑๒ ไมล์ดงพระราชวัง
 มคกมบ้านมาก มีเขามียามีสวนปลุกผลไม้คอกไม้ต่าง ๆ มีทหน้าพศ
 ซนจากสระจากทต่าง ๆ หลายค้ายล มีถนนเทรไคทวกัน สองข้างถนน
 มีต้นไม้ใหญ่สูงประมาณ ๗ วา ๘ วา ต้นห่างกันประมาณ ๔ วา ลาง

ถนนกิ่งที่ออกมาขวางถนนคำ ๆ นั้นตกเสีย เขาไว้แต่กิ่งที่ไปตามถนน
 ลำต้นนั้นแบนไปตามถนนยอดต้นนั้นกลมเข้าหากัน แล้วตัดยอดเสมอไว้
 ช่องกลางห่างกันประมาณศอกหนึ่ง มีทหารไปลิศรักษาถนน มี
 พระราชวังทำไว้บนเขาแลในป่า ๓ แห่ง มีพระแท่นที่ข้างหน้าข้างใน
 หลายแห่งต่าง ๆ กัน หอที่พระเจ้าลวักเสด็จออกมารับที่นครหลวงสยาม
 ครั้งนั้น พระแท่นที่เสด็จออกก็ยกรักษาไว้คงงามบริบูรณ์อยู่ หอ
 อีกแห่งหนึ่งทำเป็นตู้กระบอกใหญ่ ใต้เครื่องทรงของพระเจ้าลวัก มีพระ
 มงกุฎสองพระองค์อย่างโบราณ พระแสงทรงแลเครื่องใช้สอยแต่
 ครั้งพระเจ้าลวักจัดไว้ ในนั้นทั้งสิ้น พระตำหนักนั้นใหญ่โต มีโรง
 ละคอนอยู่ในวัง มีรูปพระเจ้าแผ่นดินกรุงฝรั่งเศส เขียนใส่กระบอก
 ติดไว้กับฝาผนัง ๖๘ พระองค์ จนถึงสมเด็จพระเจ้าเอกทัศไปเปลี่ยน
 ที่ ๓ พระองค์ มีฉลากบอกพระนามพระชนษาศ์กษัตริย์นั้นบันทึก
 พระองค์มีโรงรถสำหรับกษัตริย์เสวยพระนคร แรกครองแผ่นดิน
 ๔ รถ ๆ นั้นปีกทองประดับพลอย มีรูปเทวดาฝรั่งประดับทั่วทั้งรถงดงาม
 วิเศษนัก รถอีกอย่างหนึ่งสำหรับเล่นน้ำแข็ง แต่ไม่มีลมพัดคน
 เหมือนอย่างเลื่อน ข้างบนมีหลังคาคล้ายกับเกี้ยว มีที่จำเพาะนั่ง
 โตคนเกี้ยว แต่ไม่ให้เทียมม้า มีคนเสือกข้างหลังคน ๓ แล้วไปคู้
 ทำหน้าที่ในส่วนอีกแห่งหนึ่งทำเป็นตำหนักเล็ก ๆ หลังคามุงด้วยใบไม้
 ฝาแลเสานันทากวายนไม้เครือไม้ ข้างในฝาปิดกระต่ายลายทอง ม่าน
 แลเบาะเก้าอี้ทำด้วยแพรเหลืองทั้งสิ้น ในส่วนที่พระราชวังแวกไซ่นี้

มีอารคลองนำไหลมาแต่เขาหลายตำบล ทศานทศคทั่วแล้วเวลาย่ำ
& โมงก็กลับมาโฮเต็ล.

วันจันทร์เดือน ๘ ทศิยาสารชนคำ ๓ เวลาทุ่มเศษ มินิคเตอ
ทวนแนล ผู้สำเร็จราชการต่างประเทศมีภาคมาเชิญทศานทศคได้เข้า
สมเด็จพระเจ้าแอมเปอเวอ ๑๔ นายกษัตริย์หลวงลยวิคลอนนาท ๓ ไป
กินโต๊ะที่บ้านมินิคเตอทวนแนล แต่อุปทศนนั้นช่วยหาได้ไปไม่ ทศานทศค
ไปกินโต๊ะพร้อมด้วยมินิคเตอทวนแนลกับชนนางฝ่ายทหารพลเรือน ๕๔ คน
ขาดหลวง ๒ รูป หาได้พุกด้วยราชการสิ่งใดไม่ ครั้นกินโต๊ะเสร็จ
แล้วมินิคเตอทวนแนลเชิญพระตราดวงหนึ่งกับเงินกระต่าย ๓,๕๐๐ แพร่ง
ให้แก่ขาดหลวงลยวิคลอนนาทก็ตาม ว่าสมเด็จพระเจ้าแอมเปอเวอ
โปรดพระราชทานด้วยความชอบได้เป็นล่ำม เมื่อมองตคนเข้ามา
ณกรุงเทพ ฯ ครึ่งหนึ่ง ได้เป็นล่ำมเมื่อทศานทศคออกมาณกรุงปารีส
ครึ่งหนึ่ง แล้วจะพระราชทานเป็นเงินย ให้ยละ ๕๐๐ แพร่งทุกปี ครั้น
เสร็จแล้ว เวลา ๕ ทุ่มทศานทศคก็กลับมาโฮเต็ล.

วันอังคารเดือน ๘ ทศิยาสารชน ๒ คำ เวลาย่ำโมงหนึ่ง
มองตคนี่พาทศานทศคไปกุสวนแลสัตว์ต่าง ๆ ในสวนนั้น ถ้าต้นไม้
สิ่งใดเป็นของอยู่ในประเทศอื่น ก็ทำเป็นโรงแก้วครอบต้นไม้นั้นไว้
แล้วไซโรรอนเขาไปให้ต้นไม้นั้นบริบูรณ์ ด้วยไตรยไฮอากาศที่ร้อน
ในสวนนั้นมีต้นไม้ผลไม้ม้วนพันสอาดบริสุทธิ มีสระน้ำอยู่ในสวนสระหนึ่ง
น้ำนั้นเย็นใสสะอาด สวนนั้นตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกชื่อว่า คูโอเลวี เขาทำที่

